Я63.3(2)

Уйбаан
ОРОҺУУНУСКАЙ

БИҺИГИ БАРААХАППЫТ

Я 9
О-69 ФЗ + +

БИҺИГИ БАРААХАППЫТ

(пьеса, ахтыылар, ыстатыйалар)

В.-Вилюйская центральная
библиотека Ф № 3
52.118
с. В.-Вилюйск ЯАССР

Дьокуускай
"Бичик" Национальнай кинигэ кыһата
1998

УДК 929 Барахов+323(092)
ББК 63.3(2Рос.Яку)6-8Барахов
0-69

Оройуунускай Уйбаан.
069 Биһиги Бараахаппыт. — Дьокуускай: "Бичик" национальнай кинигэ кыһата, 1998. — 56 с.

20 — 30 сылларга биллиилээх государственнай, политическай деятель И.Н.Барахов, 100 сыллаах юбилейыгар анаан бу кинигэ таҕыста. Манна кини туһунан араас жанрынан айымньылар, ахтылар киирдилэр.

Ааҕааччы киэҥ аранатыгар ананар.

Иван Оросунский.
Наш Барахов.

Книга посвящена 100-летию выдающегося государственного деятеля 20 — 30 гг. И.Н.Барахова.

Рассчитана на массового читателя.

У $\frac{5002000000 - 26}{\text{М } 137 - 98}$ 81 — 98

ББК 63.3(2Рос.Яку)6-8Барахов

ISBN 5-7696-1443-9

© Автор-составитель Иванов И.Е.
— Иван Оросунский, 1998

БИҺИГИ ИСИИДЭРБИТ

(Үс көстүүлээх пьеса)

Маҥнайгы көстүүтэ

ООННЬУУР ДЬОНО:

1. Исиидэр Бараахап — 17 саастаах.
2. Ньалбаахаан Микиипэр — аҕата, нэһилиэк кинээһэ.
3. Өлөөнө — ийэтэ, 50-ча саастаах.
4. Дьуона — быраата, 9 саастаах.
5. Дьиэ үлэһиттэрэ: Молооку, Ылдьаана, Ньыыкан.

Исиидэр 1915 сыллаах сайын үөрэххэ барыыта.

Сайын буолан эрэрэ. Бэс ыйа. Нууччалыы тутуллубут дьиэ иһэ сахалыы тэрилинэн киэргэтиллибит: икки утуйар таҥастаах мас орон, уһун остуол, алта олоппос. Ылдьаана Дьуона уол этэрбэһин тигэ олорон, остуолга хабылык хабан оонньуур. Өлөөнө дьиэтин сиппийэ сылдьар.

Дьуона. Ийээ! Убайым хаһан кэлэрий?

Өлөөнө. Сэгэриэм, бүгүн дуу, сарсын дуу. Куораттан борокуокка олорон Куорамыкыга ааспыт үһү.

Дьуона. Убайым кэлэрин кэтэһэн кэтэҕим ыарыйда. *(Кэтэҕин тарбанар).* Билигин сэрэбиэйдиэм.

Хабылыгын үөһэ бираҕар, онтон биир да маһы (ынаҕы) туппат. Үөрэр.

Ийээ, бу киэһэ кэлиихик.

Өлөөнө. Ким билэр, тоойуом.

Дьиэтин харбаан баран былаатын баанар уонна ыаҕайатын ылан тахсар.

Дьуона. Убайым кэлиэҕэр диэри олооччум уллаһыллан бүтэрэ буоллар, убайбын кытта тустан көрүөм этэ. *(Хабылыктыы туран сиэҕин ньыппарыммыта буолар.)*

Ылдьаана. Тохтуу түс. Билигин бүтэриэм, кыра хаалла.

Дьуона. Тулуйан бэҕэ буоллаҕа дии. *(Хабылык хаба олорор.)* Ылдьаана, эһиги тоҕо ынаххыт суоҕуй, оттон биһиги оруобуччча 80 ынахтаахпыт дии.

Ылдьаана. Кэбис инньэ диэмэ. Ыйаахпыт оннук буолтун кэннэ хайыахпытый?

Дьуона. Ээ! Ыйаах диэн баар эбит дуу? Мин ийэм, аҕам төрөппүт оҕолорунабын, оттон эһиги оҕоҕут суох. Ол аата биһиги ыйаахтаахпыт, эһиги ыйаахчыт суох буоллаҕа дии.

Ылдьаана. Оннук, тоойуом. Хата ону-маны түөһэ олорума, сарсыардаанҥы маскын кыстаар. *(Этэрбэһин биэрэр).*

Дьуона. Киэһэ тугу сиибитий? Убайым кэлимээри гынна. *(Этэрбэһин кэтэр.)*

Ылдьаана. Эт сиэхпит, мин иһиэхпит.

Дьуона *(тахсан иһэн)* Ньыыканнаах кэллилэр *(Диэт, таһырдьа ойор.)*

Ньыыкаааннаах Молооку таһыттан киирэллэр.

Ылдьаана. Бэлиэр кэлэ оҕустугут дуу?

Ньыыкан. Суоран бүтэрдибит. Дьэ, кулгааҕым уһугунан иһиттэхпинэ, муннубунан сыттаатахпына, эт сиэһибит дуу?

Олоппоско олорор. Молооку эргэ халтаҥ сонун орон баһыгар уурунан сытынан кэбиһэр.

Ылдьаана. Хайдах ыйыттаҥый?! Баҕар, Сиидэркэбит кэлиэ. *(Остуолу сотор, иһит бэлэмниир.)*

Молооку. Кырдьык, Сиидэркэ кэлэр күнэ. Харахтаабатах ыраатта, улааппыта-тупсубута буолуо.

Ньыыкан сүгэтин киллэрэн бурууһунан аалар.

Ньыыкан. Сарсын өһүөбүтүн суорар инибит?

Молооку. Бэйи, кырдьаҕаспытыттан ыйытыахпыт ээ. Икки мэндиэмэннээх ампаар тутар үһүбүт.

Ньыыкан. Дьэрэкээн буолсук. Икки мэндиэмэннээх үрдүк дьиэ арай Куорамыкыга таҥара дьиэтэ баар диилэр. Үрдүк да буолуо. Хата, хайдах-хайдах тутар баҕайыбытый? Дьэ, ити хааллын.

Молооку. Кинээспит билэр, ыйан биэриэҕэ. Биһиги үлэлиирбитин эрэ билэбит. Кэнникинэн эн биһиккини хайгыыр тыла иһиллэр.

Дьуона. Кэллэ! *(Маһын көтөхпүтүнэн киирэн иһэн, боруоктан иҥнэн, охтон түһэр. Сорох хардаҕастара дьиэ ортотугар ыһыллан тиийэр.)*

Ньыыкан, Ылдьаана *(соһуйан)*. Сиидэркэ дуо?

Молооку *(оронуттан ойон туран Дьуонаҕа тиийэр)*. Эр киһи аата буолан баран, охтон хааллыҥ дуу? Хардаҕастарбытын хомуйа охсуох.

Дьуона. Убайым кэллээ, кэллээ! *(Диэбитинэн туран кэлэр.)*

Исиидэр киирэр.

Исиидэр. Дорооболоруҥ! Ахтылҕаннаах дьонум.

Саппыкылаах, боростуой имиллибит көстүүмнээх, эбэтэр үрүҥ ырбаахыны кытта хара халтаҥ сонноох, торукуо ыстааннаах, этэрбэстээх. Кинигэ угуллубут дьааһыктаах. Утары кэлэллэр: "Оҕобут, Сиидэркэ, дорообо!" биир-биир илии тутуһан дорооболоһоллор.

Хайа, бырааттым, туох-ханнык сырыттыҥ? Төһө аҕынныҥ?

Бырааттын кууһан туран төбөтүн имэрийэр. Ылдьаана ас бэлэмниир.

Дьуона. Ортобунан аҕынным.

Исиидэр. Ханан?

Дьуона. Манан! *(Иһин ыйынар.)*

Исиидэр *(күлэр)*. Ийэм ханнаный?

Молооку. Хотоҥҥо, киириэҕэ.

Дьуона хотоҥҥо ыстанар.

Хайа, төһө бэркэ сылдьаҕын? Сонуҥҥун ыһантоҕон кэбис.

Исиидэр. Кэһэ сылдьар кэпсээн, соһо сылдьар сонун суох диэххэ сөп. Бэрт үчүгэйдик сырыттым. Бүлүүгэ училищебын бүтэрээт, сүбэлэтээри борокуотунан Куорамыкыга ааспытым.

Уун-утары ийэтэ киирэн кэлэр. "Ийээ!" "Оҕоккоом!" Ийэтэ уолун кууһан ылар, куустуһаллар.

Төһө ахтыбытым буолуой? Көрсүстэхпит бу. Ийээ, уоскуй.

Өлөөнө. Сөп, бэйи, ас тардыһыам. *(Остуолга барар.)*

Исиидэр. Быраабалар кур бэйэлэрэ кубулуй-

бакка олороллор. Хата, эһиги кэпсээҥ, хайдах олордугут?

Молооку. Көрөрүҥ курдук, биһиэнэ да үчүгэй. Өлүөрбүт.

Остуолга ас тардыллыбыт, тэриэлкэлэргэ мин кутуллубут. Эттэрэ остуол ортотугар иһиккэ хоторуллубут.

Өлөөнө. Чэ, аһыаххайыҥ! Сиидэркэ, бырааты таһынан олор.

Бары олороллор. Аһаабытынан бараллар.

Исиидэр. Дьэ, ийээ! Үтүө аҕа дьоннорум! Мин үөрэххэ, Дьокуускай куоракка бараргa быһаарынным.

Өлөөнө *(соһуйан)*. Ону аҕаҥ сөбүлүө дуо? Кэллэҕинэ бирикээсчит гыныыһыкпын быһыылаах диэн тойонноон эрэрэ.

Исиидэр. Бирикээсчит гынаары көмөлөспөтөх эбит дии. Куорамыкыга үөрэнэн баран, Бүлүүгэ үөрэнэрбэр көмөлөспөтөҕө. Расторгуев атыыһыкка үлэлээн ас-таҥас булунарым.

Молооку. Сиидэркэ, аҕаҥ сөпсөспөт. Бостуой мэнээк тыллаһыма, дьиэҕиттэн үүрүллүөҥ. Тылыттан тахсыан кэриэтин, сүнньэ быстыа.

Исиидэр. Баҕар, аҕам хайдах да гыннын! *(Остуолтан турар.)* Булгуччу үөрэнэ барыахтаахпын... *(Сцена иннигэр хаамыталыыр.)*

Бүлүүгэ реальнай училищеҕа саха улуу киһитэ Өксөкүлээх Өлөксөй — Алексей Елисеевич Кулаковкай 4 сыл миигин харахпын аһан норуокка сулууспалыырга ыҥырбыта. Куорамыкыга сылдьан Алфер Тимофей Павлович диэн полит-сыылынайы кытта билсистим. Кини этэр "Сотору кэминэн бу үйэ уларыйыаҕа". "Хайдах уларыйар?" диэн ыйыппыппар "Олох үчүгэйэ, норуот былааһы ылыыта буолуо, бары киһи тэҥ бырааптаах буолары ситиһэр саҥа былаас кэлиэ..." диэн ис дууһатыттан кэпсээбитэ. Ол иһин миигин үөрэххэ барарыҥ наада диир. Үөрэх! Үөрэх! Үөрэниэхпин олус да баҕарабын эбээт! *(Көтөҕүллэн туран этэр.)* Оттон Монастырев Василий Григорьевич миигин мэлдьи ыраатар, улахан киһи буолуоҥ диэн ыраҥалыыра.

Ньыыкан. Манастыырап диэн ол таҥара дьиэтин киһитэ дуо?

Исиидэр. Суох. Василий Григорьевич, мин учууталым. Кини үөрэттэрбит үтүөлээх, учууутал киһи. Сахалартан үөрэхтээх киһи кэлэн сырдыгы тарҕаппыта. Учууталым барахсан былырыын баран хаалбыт.

Молооку. Дьиктитин да, киһи үөйбэтэҕин истиллэр эбит.

Исиидэр. Аҕам хаһан кэлэр?

Өлөөнө. Баҕар, олох түүн кэлиэ.

Исиидэр. Сөп. Үчүгэй. Молооку! Ыллаа эрэ, ырыаҕын истибэтэх ыраатта.

Бары. *"Дьэ эрэ, ыллаа!"* дэһэллэр.

Молооку. Оҕобор ыллыым даҕаны: *(Атаҕын олооннуу уурар. Аа-дьуо ыллаан барар.)*

Бургунас ынах муоһун курдук,
Дьүөрэлэһэн үөскээбит, үөлээннээхэй доҕотторуом.
Аллаах атым хараҕын курдук,
Ханыылаһан иитиллибит, хаарыаннаахай доҕотторуом.
Арыы хахыйах курдук, араллааннаан олороҥҥут,
Этигэн илбис тыллаах эйэҕэстэй идэбин,
Эгэлгэлээх хоһооммун истэ сэҥээриҥ эрэ.
Иннинэн сирэйдээх, иэгэйэр икки атахтаах,
Килбиэннээх кэскиллээх киһи бииһин ууһа,
Түөрт мөгүрүөн атахтардаах, өрөгөйдөөх үрдүк нөрүөн,
Саргылаах араҕас сандалы, нэлэмэн маҥан дуоспуруннаах
Толомон остуолун тула, үөр күөрэгэй чыычаах курдук,
Үөрдүһэн, үмүөрүһэн олорон, үгүс дэлэй уйгу-быйаҥы тардан,
Аһаан-сиэн асхарыйар-чалларыйар көрдөөх маҥан күммүт
Күөрэйэн тахсыа дии, доҕоттоор! *(Бүтэһигин дьиэрэтэр).*

Бүппүтүгэр "Ноо!" дэһэллэр.

Исиидэр. Үчүгэй даҕаны *(олоппоһуттан туран сцена иннигэр хаамар).* Эн курдук саха сарыалыгар анаммыт идэлээхтэр түмсүөхтэрэ уонна өссө кэрэхсэбиллээхтик ыллыыр, туойар, олоҥхолуур буолуохтара.

Ыт үрэр. Исиидэр аан диэки эргиллэр.

Өлөөнө. Аҕабыт кэллэ быһыылаах.

Микииппэр оҕонньор бэрэмэдэйдээх киирэр. Хайдах эрэ кэри-куру курдук туттан олороллор.

Исиидэр. Аҕам дорообо!

Микииппэр. Уолум дорообо! Куорамыкынан кэлбиккин дуу?! *(Улахан саҥалаах, сыгынньахтанар.)* Эйигин илдьэ кэлээри таарыйбыппар, борокуотунан доҕотторун кытта барсыбыта диэбиттэрэ.

Исиидэр. Алфер полит-сыылынайга сылдьан кэллим.

Микииппэр. Ол полит-сыылынайы кытта тоҕо куомуннастыҥ? Кинини көрсөөрү киирэн тахсыбыт эбиккин дии.

Остуолга олорон аһаабытынан бараллар.

Дьуона. Аҕаа, миэхэ тугу аҕаллыҥ?

Микииппэр: Тугу аҕалыахпыный?!

Турар, сценаттан тахсан бытыылкалаах арыгыны киллэрэр. Куруускаларга кутаттыыр.

Дьуона. Аҕаа биир кирууска тиийбэт дии *(Ымсыырбыттыы көрөр).*

Микииппэр. Бу ааргы албаһын! Арыгы иһээри кирууска көрдүүр! Эн испэт аһыҥ! *(Дьуона хомойон, сыыҥа тиһээри гыммытын ырбаахытын сиэҕинэн сотор.)*

Дьэ! Сиидэркэбит кэлбитинэн.

Иһэллэр. Исиидэр испэт.

Ньыыкан. Микииппэр тойоммуот, куоракка туох тахсар, атыыланар эбитий?

Микииппэр. Бары-барыта талба. Дьоннор бэркэ олороллор. Кэлэн иһэн Оросторгууйап атыһыкка сырыттым. Ыһыах иннинэ уокурукка мунньахтыыллар үһү. Атыһыт миигин мунньахха кэлэриҥ буоллар диэтэ. *("Бай!" дэһэллэр.)* Улахан сир аннынан сибикилээх боппуруос көрүллэр үһү. Арааһа, ньиэмэс сэриитигэр саллаакка хомуйаллар ини. Кырдьаҕас киһи тугум мунньаҕай эмиэ, үлэ үгэннээри турдаҕына. Нэһилиэгим да кыһалҕата элбэхтэ дылы.

Исиидэр. Аҕам сөпкө этэҕин. Барыма, төбөҕүн

сүүйээри гыналлар. *(Тохтобул.)* Аҕаа, мин Дьокуускайга учуутал үөрэҕэр үөрэнэ бараары гынабын.

Микиипэр. Үөрэххэ даа?!

Кыыһыран ойон турар, онтон олорор.

Бу уол бэһиэччик буолан кэлбит! Отойдуун даҕаны! *(Аһыыр.)* Кэлбит диэн үөрбүтүм, *(Баһын быһа илгистэр.)* эриэннэнэн таҕыста. Өссө суругу үчүгэйдик билэр диэммин нэһилиэк суруксута, бирикээсчит гынаары гыммытым. Баайбын төһүүлэһиэх, салгыы халыҥатыах киһим тыла ити баар.

Өлөөнө. Оҕом бардын эбээт, санаатын хоту.

Ытыыр, былаатынан соттор. Исиидэр барар.

Микиипэр. Көр да маны, көмүскэтэн бараары гыммыт дии!

Исиидэр. Мин салгыы үөрэниэхпин баҕарабын.

Микиипэр. Нокоо, сөбүн үөрэннин... Дьокуускай курдук ыраах сиргэ барыма. Манна, дьиэҕэр олороҥҥун нэһилиэккэр суруксуттаа.

Исиидэр. Эн үпкүнэн барбаппын эбээт! Аҕаа, учуутал семинариятын бүтэрдэхпинэ учуутал буолуом, дьону үөрэтиэм. Биһиги, сахалар, үөрэҕэ суох хараҥаҕа бу курдук норуот быһыытынан уһуннук олоруохпут суоҕа. Үөрэхтээх буоллахха эрэ норуот быһыытынан ордуохпут, олоруохпут.

Микиипэр. Үөрэнэн-үөрэнэн улахан тойон буолсуккун! — диэн үгэргиир.

Бары тахсан бараллар. Дьуона ытыы-ытыы ийэтигэр сүүрэр.

Өлөөнө. Көрүстэхтэринэ ити буолаллар. *(Ытамньыйар.)*

Исиидэр. Үгэргээбит буола-буола, дьиэҕиттэн да үүр!

Оҕонньор туран кэлэр.

Микиипэр. Туох буолбут уолуй? Үөрэнэҥҥин да өйдөммөтөххүн. Бу дьиэни аны өҥөйөн көрөөйөҕүн!

Исиидэр. Барабын диэтим да, барабын!!!

Быыс.

Иккис көстүүтэ

ООННЬУУР ДЬОНО:

1. Емельян Ярославскай
2. Максим Аммосов
3. Платон Ойуунускай
4. Исиидэр Бараахап
5. Степан Аржаков
6. Дора Жиркова.

1917 сыл. Дьокуускай куорат. Олунньутааҕы революция.

Исиидэр Барахов ыалга куортамнаһан олорор хоһо. Түннүгүнэн таҥара дьиэтин кириэһэ көстөр. Дьиэ ортотугар биир остуол, уҥа, хаҥас таҥастаах мас ороннор тураллар. Исиидэр остуолга бүк түһэн олорон, тугу эрэ суруйар. Таһырдьа дьон айдаарсар саҥалара иһиллэр. Исиидэр кинигэлэринэн кыстаммыт тумбаҕа тиийэн баран, түннүгүнэн уулуссаны көрөр. Көрөрүн тохтоппот.

Исиидэр. Бэйи, ити дьон туохха айдаарсар баҕайыларай? *(Остуолга кэлэн эмиэ суруйар. Онтон кинигэтин арыйар.)* Так. "Но коммуна допустила и ряд ошибок, которые объясняются политической незрелостью пролетариата и отсутствием марксистской пролетарской партии" диэбиттэр. *(Уруучукатын уурар. Тугу эрэ толкуйдуурдуу туттар, сцҥцн мыччыһыннарар).* Оттон билигин олох атын. Биһиги бэйэбит, Владимир Ильич курдук муударай киһи, салайааччылаахпыт. *(Туран хаамыталыыр.)* Билигин биһиги Парижскай коммуна алҕастарын хатылыахпыт суоҕа! Даа! Дьэ кытаанах сыллар, туман курдук, аастылар. Норуот хаана элбэхтик халыйда. Ол гынан баран үлэһит норуот ити ыраас кыһыл хаана таах мээнэҕэ тохтубута. Ыраахтааҕы былааһа сууллара субу чугаһаан турар. Иннибитигэр төһөлөөх хапсыһыылар күүтэллэрэ буолуой?! Норуот биһигини эрэнэр буолла. Батталтан биһиги быыһыырбытын өйдөөтө. Итини өйдөөһүн төһөлөөх сыранан, төһөлөөх хаанынан, эрэйинэн-муҥунан ситиһиллибитин эн, мин билэбит дии. *(Тохтуур, бэйэтэ-бэйэтиттэн килбигийбиттии аллара көрөр. Баттаҕын өрө*

анньына-анньына мичээрдиир.) Эмиэ биир да киһи суох сиригэр араатардыыр мээнэ буоллум. *(Сиэбиттэн чаһытын ылан көрөр.)* Хайа, били Платон таарыйан ааһыахтаах этэ дии. Тоҕо хойутаатаҕай? *(Тцннцккэ тиийэр.)* Онто суох бүгүн уулуссаҕа киһи-сүөһү тоҕо үгүһэй? Бу туох буолла, ханна баралларый? Ханна эрэ дьиэ умайда дуу? Оо, ол Платон сүүрэн аҕылаан-мэҥилээн иһэр. Хайа, доҕоор киһиҥ өссө бэргэһэтин өрө быраҕаттыыр. Туох буолтай? Баҕар, айымньыта бэчээттэммитэ эбитэ дуу?

Олоппоһугар олорор. Сотору буолаат, Платон үөрбүт-көппүт сирэйдээх көтөн түһэр. Исиидэргэ сулбу ойон тиийэн, санныттан туруору тардар. Исиидэр өйдөөбөтөхтүү одуулаһар. Онтон килбиктик мичийэр.

Платон *(тыын быһаҕаһынан тыына-тыына)*. Исидор! Исидор!

Исиидэр. Тугуй, хайдах буоллуҥ! Хоһоонуҥ бэчээттэннэ дуу?

Платон *(Исиидэри кууһан ылар)*. Хоһоон буолбатах. Доҕоор, революция! революция! Ыраахтааҕы былааһа сууллубут.

Исиидэр. Туох даа! Хантан иһиттиҥ?

Платон. Иркутскайтан телеграмма кэлбит. Петровскай уонна Орджоникидзе Ярославскай дьиэтигэр сөҕө-махтайа хааллылар. Үөрбүттэрэ сүр. Оҕолуу мичилийбиттэр. Оҕолору мунньуҥ диэтилэр. Сибилигин Максимнаах кэлиэхтэрэ. Дьэ, меньшевиктэр, бөрө курдук, субуруҥнаһан эрэллэр. Арааһа, Охнянскайдаах уйаларыгар уу киирэн суксуруһаллар быһыылаах.

Исиидэртэн арахсар.

Исиидэр. Ол аата саҕаламмыт. Оттон былааһы ким ылбытый?

Платон *(курус гына тцһэр)*. Бакаа Временнэй правительство. Киренскэй! Меньшевик дьаарайа. Ол гынан баран, кылаабынайа ыраахтааҕы суулунна. Билигин норуот өссө модуннук, мотуок уутунуу түллүө. Биһиги Горькайбыт этиитэ-олоххо ньиргийэн эрэр. Буурҕа! Буурҕа! Будуллар буурҕа! Исидор ыллыах эрэ!

Вихри враждебные
Веют над нами...

Хас да күппүлүөтү ыллаабыттарын кэннэ Максим Аммосов, Степан Аржаков, Дора Жиркова кыһыл таҥас тутуурдаах киирэн кэлэллэр. Бүтэһик күппүлүөтүн ыллаһаллар, онтон илии тутуһаллар.

Максим. Хайыы-үйэҕэ бу дьоннор демонстрациялара саҕаламмыт.

Степан. Ыраахтааҕыларын хоруоптаан хончоппуттар. *(Бары күлсэллэр).*

Дора. Платон маннык бэлиэ кэрэ күҥҥэ туохта эмэ аах эрэ. Барыбытын, саҥа күн кыыһа тыкпытынан эҕэрдэлии таарыйа.

Платон. Тугу ааҕыах бэйэбиний?

Исиидэр *(мичээрдээн)*. Дьэ, Платон, аах! Баһаалыста!

Платон. Ааҕыым даҕаны. Биир бигэ санаалаах, кырдьык иһин охсуһар күүрээннээх күндү доҕотторум, истиҥ "Таатта оҕото Дьаралыктыйа Былатыаны":

Нарын талахтаах, таҥалайдаах
Далбар чабычахтаах, дьарылас чабырҕахтаах,
Таалар хонуулаах, тардыы тамалҕаннаах
Таатта оҕото Дьарылыктыйа Былатыан
Диэн мин буолабын, доҕоттоор!
Көрөн турдум: Араат байҕал
Уотунан умайар уу долгунун,
Күөх халлаан көстөр күөх көхсүн.
Көрөн туран сытыы сындыыс
Сырыыта сырыылаах өй мэйиибинэн
Өйдөөн турдум, үтүө доҕоттор!
Үтүө үйэ үөскүүрүн үгүс бэйэбит,
Үөрэ көрсөн, үөрэхтэ үөскэтиэххэ,
Үтүө убайдаар! Ытыы-ытыы ыччат
Киһи ыллаан эрэбин, эдьиийдэр!
Саппахтаах салгыннаах
Сатыы маҥан халлаан садырыыннаах
Салгына салалыннын эрэ:
Саха омук салбырҕастаах санаатын
Саталаах саҥатын саҥарыаҕыҥ
Диэммин көрөн туран, көрдөһөн эрэбин, доҕоттоор!

Бары ытыстарын таһыналлар.

Максим. Оо, бэрт даҕаны! Үчүгэй, Платон, **чахчы**

саха тылын маастараҕын! Биһиги норуоппут киэн туттар поэтынан буолуоҥ.

Дора. Оччоҕо, Былатыан, ырыаҕынан саататыаҕыҥ дии, биһигини.

Платон *(килбиктик)*. Ээ, чэ наһаа дарбатыманг. Оо, бүгүн хата хайдах этэбин-тыынабын.

Бу кэмнэ Ярославскай киирэр. Бары: "Күндү учууталбыт, дорообо!". "Дорообо!" — дии-дии, биир-биир дорооболоһоллор.

Ярославскай. Маннык, доҕотторуом, наһаа үөрдүбүт, долгуйдубут. Бу долгуйуубут охсуһууга бары күүспүтүн уурарбытыгар ыҥырар. Сүрүн утарылааччыларбыт-меньшевиктэр. Билигин да киниләр бэйэлэрин авторитеттарын үрдэтинэ сатыахтара. Биллэн турар, ыраахтааҕыны суулларбыт киниләр курдук этиэхтэрэ. Көҥүл буолла диэн норуоту уоскута сатыахтара, ону биһиги өйдөтөргө сорук туруорунуохтаахпыт. Онон уолаттарым Максим уонна Платон тыл этэргэ бэлэмнэниҥ.

Максим. Маннык дьикти күннэргэ эппэтэххэ, ханна тыл этиллиэй?!

Платон. Оннук, оннук, Максим. Мин маннык этиэм: Мэтээли иилиммиттэр, баайга атыыламмыттар, икки сирэйдээхтэр таҥнары тардаллара кэм да баар эбит. Урукку революцияттан билиҥҥи революцияҕа үлэһит-бааһынай норуот, армия икки барылара холбостулар. Онон бу революция өлбөт, үрдүүр революция.

Дора. Баайга-токко хара көлөһүнүн сиэппит үлэһит-хамначчыт норуот, батталга олорбут, атыыга сылдьыбыт дьахтар аймах тэҥ быраабы туттарга, көҥүл олоҕу олорорго холбоһуох тустаах диэ.

Исиидэр. Платон, өссө маннығы эт эрэ, Саха үөрэхтээҕэ, норуот диэки санаалааҕа, революцияҕа холбоһон үлэлиэх тустаах, диэн.

Максим. Меньшевиктэр былааска олорор буоллахтарына, киниләртэн үтүөнү күүтэр олох сатаммат. Ханнык баҕарар революциялары ылан көрүҥ. Буржуазия норуоту кытта кыттыһан баран, хайдах таҥнаран биэрбитин.

Ярославскай. Олус бэрт текст буолла. Саамай сөпкө этэҕит. Биһиги бары өйдүүрбүт улуу хамсааһын саҕаламмытын. Иннибитигэр халыҥ хапсыһыы-

лар, өрөгөйдөөх күннэр күүтэллэр. Дора, аҕал эрэ, былакааккын.

Кыһыл таҥаска "Былааһы — Совекка" диэн суруллубут былакааты тэниччи тардаллар. Бары киэн туттубуттуу көрө түһэллэр.

Большевиктар бүгүҥҥү лозуммут бу буолар. "Былааһы — Совекка", ол аата бүтүн Россия үлэһит норуоттарын илиилэригэр диэн.

Платон.

Былааһы — Совекка!
Истэбит барабаан тыаһыыр,
Ийэбит уруйдуу ыллыыр,
Былааһы — Совекка!

Максим. Оҕолоор! биһиги девизпит, чаҕыллар былакааты өрө тутуоҕуҥ! *(Платоннуун тураллар).*

Ярославскай. Чэ, барыаҕыҥ! Доҕоттоор, иннибит диэки!

Бары илиилэриттэн ылсаллар. Онтон Исиидэр өй ылар.

Исиидэр. Бэйи, умнаары гыммыппын.

Степан. Эмиэ туоххун умуннуҥ?

Исиидэр. Кинигэбин "Карл Марксы".

Максим *(күлбүтүнэн)*. Һэ, Исидор кинигэтин кытта арахсыбат. Арахсыа дуо, эгэ бүгүн?

Күлсэллэр, тахсан истэхтэринэ "Интернационал" музыката ньиргийэр.

Быыс.

Үһүс көстүүтэ

ООННЬУУР ДЬОНО:

1. Исиидэр Бараахап — 20 саастаах.
2. Андрияшко — Кыһыл этэрээт хамандыыра.
3. Тарасов — бааһынай саллаат.
4. Дьөгүөр Батаакап — быыпсай кулуба.
5. Дьэримиэй, Анньыыска — Батаакап баай хара үлэһиттэрэ.
6. Баһылай, Мотуруона — эдэр ыччаттар.
7. Маассабай сцена — саллааттар, дьадаҥылар.

Оонньуу барар миэстэтэ: Үөһээ Бүлүү бырааба-тын киинэ, Куорамыкы дэриэбинэтэ. 1918 сыл, от ыйын 27-с күнэ. Оскуола дьиэ иһэ. Хас да ыскамыайка, остуол уонна олоппостор бэлэмнэммиттэр. Сценаҕа Тарасов аан диэки саалаах турар. Остуолга Андрияшко тугу эрэ суруксуттуур. Исиидэр киирэн кэлэр.

Исиидэр. хайа, табаарыстар, дорооболоруҥ! Били эһигиттэн Бүлүү куоратыттан арахсан баран, ахтыл-ҕаннаах Улуу Сыһыыбар тыанан сылдьан кэллим.

Андрияшко. Исидор Никифорович! Дружок, отец, мать хайдах олоруу баар?

Исиидэр. Доҕотторуом, ийэм маҥнай саллаат-тардаах кэлбиппин атыҥыраан ылла. Оттон үс сыл-лаах ахтылҕанын сыллаан, кууһан аһарда. Оттон аҕам аҕыйах хонуктааҕыта нэһилиэк хамначчыттарын-дьаданҕыларын мунньаҕар баайгын, батталлаах-хын! диэн сирэй-харах анньыбыттарыттан санаата алдьанан сылдьар. Нохоо, эйигин бассабыык буол-бут дииллэр, ол кырдьык дуо?" — диэн аҕам куу-һан туран ыйытта.

Андрияшко. Ну-ну, что ответил?

Исиидэр. Аҕаа, кырдьык! Онуоха аҕам тэйэн баран: "Бассабыык буолбут буоллаххына, тоҕо манна кэллиҥ?" — диир. Онно мин: "Урукку былаа-һы уларытаары, саҥа үлэһит-хамначчыт дьон былаастара диэни олохтоору", — диэбиппэр, аҕам: "Эйигинэ да суох, маннааҕылар Сэпдьиэп дииллэр дуу, үөдэн сах дииллэр дуу тэрийбиттэрэ", — диэтэ. Салгыы: "Ол кимнээҕи нэһилиэк Совдебыгар талбыттарай?" — диэн ыйытабын. Онуоха аҕам: "Туох ааннь-а дьону талыахтарай? Татаар Ньукулайы, Уйбаан Устуунабы, Ноттос Өлөксөйү, Хараарбах Киргиэлэйи. "Мин туран: "Хайа туох да куһаҕана суох дьону талбыттар буолбат дуо, тоҕо сирэҕиний?"— диэбиппэр, аҕам сапсыйан кэбиһэр уонна биир тиһэҥэ кунаны өлөртөрөн 5 саллааппын тотохана аһатан ыытта. Дьэ, ити курдук. Бүгүҥҥү миитиммитин былаанныахха.

Андрияшколыын сүбэлэһэ сценаттан тахсан бараллар. Бу кэмҥэ бырааба быыпсай кулубата Дьөгүөр Батаакап ыараан киирэр. Уонна ааҥҥа турар саалаах киһиттэн ыйытар.

Батаакап. Бэйи эрэ, саалаах киһи, бу ким диэҥиний?

Тарасов. Тарасов диэммин, оттон, эн, били Расторгуев кэнниттэн иккис баай Потапов диэҥҥин дуо?

Батаакап. Ээх, оннооҕор эн кытта билэр эбиккин дуу. Миигин бу туохха, ким сорудаҕынан аҕаллыгыт?

Тарасов. Исидор Никифорович ыҥыттарбыта.

Бу кэмнэ Дьэримиэй уонна Анньыыска киирэллэр. Киирээт да тоҥхойоллор.

Кэбис! Туран эрэн дорооболоһуҥ. Дыраастый, дыраастый. Олорунан кэбиһиҥ.

Батаакап баарыттан кубу-дьиби тутталлар.

Батаакап. Эһигини эмиэ ыҥырбыттара дуо?

Иккиэн. Бүөтүккэ оҕонньор "Ыраахтан кэлэ сылдьар дьон ыҥыттараллар. Онон үлэҕитин хаалларан да туран барар үһүгүт" диэбитин иһин кэлэн турабыт, тойоммуот.

Батаакап *(сөҥүрдэр, көхсүн этитэр)*. Оччоҕуна баай Бараахап уола дуо?

Тарасов. Оттон араспаанньата Барахов диэн.

Батаакап. Сөп-сөп. Күүһүнэн үөрэххэ барбыт уола эбит дии. Ол хантан туох кэлбит дьаһаллаах кэлбит табаарыһый?

Тарасов. Баарыыҥҥыттан итинник ыйытыаҥ этэ буоллаҕа. Кини, үлэһиттэр депутаттарын Якутскайдааҕы Советын исполкомун уурааҕынан, Советскай былааһы тэрийиигэ боломуочунай быһыытынан Бүлүү уокуругар экспедиционнай этэрээти баһылаан кэлбитэ.

Дьэримиэй. Ээ, ыйытыах баҕайым дуу?

Тарасов. Оттон итиччэ саҕалаан баран, ыйыт ээ.

Дьэримиэй. Суох, мин адьас тугу да өйдөөбөтүм. Ити дьөкүтээт, ити сабыат, ити ыс-ыспалкыам уонна дөссө аҕыс бытык сокуоннай диэн туохтаргын этэриҥ буолла?

Күлэллэр. Анньыыска күлбэт.

Тарасов. Эс, доҕор! Дьэ мин, араана, сатаан кэпсиэ суохпун.

Батаакап. Кэпсээ, кэпсээ доҕор. Ити мин хара үлэһиттэрим туос-маас эрдэллэрин истимэ.

Тарасов. Бүлүүгэ дылы борокуотунан Александр Попов диэн киһи кэлсибитэ. Онно Степан Аржаковы кытта Бүлүүгэ тохтоон, Исидор Никифорович эмиэ араас суһал дьаһаллары толорсубута.

Батаакап. Алдьархайдаах да киһи буолбут эбит, доҕоор!

Исиидэр Бараахап киирэр. Ачыкылаах, тор курдук бытыктаах. Барыларын кытта илии тутуһан дорооболоһор.

Дорообо, Исиидэр!

Исиидэр. Анньыыска! Эһиги бу тойоҥҥут, Дьөгүөр Батаакап төһө баттыырый-үктүүрүй?

Анньыыска *(даба былааччыйата соһулла сылдьарын көннөрцнэ-көннөрцнэ)*. Суох, үтүө киһи, ынах ыаммын киниэхэ аһаан-таҥнан бу сыыттаҕым. Туох да куһаҕаны оҥорботох бэйэлээх.

Исиидэр. Оттон эн санааҕар, Дьэримиэй, хайдаҕый?

Батаакап түҥнэри хайыһан, умса түһэн олорор.

Дьэримиэй. Мин да санаабар дөссө кини абыраан баччаанҥа диэри бу олоххутугар кэллэҕим. Төһө да айан суолларын муосталааһыҥҥа, күргэ тутааһыҥҥа ыалдьан ситэ сылдьыбатахпын аахтахпына, син илиибин харалаан, тоттук аһаан эһиги иннигитигэр турдаҕым дии.

Исиидэр. Маннык, Дьөгүөр Дьэкиимэбис, кырдьаҕас! Эн төрөппүт кыыһыҥ, Мусяҥ, биһигини кытта үөрэнэн билигин норуот көҥүлүн тэрийсэ, үлэлэһэ сылдьар. Онтон атын да ыччаттарыҥ үөрэхтээх буолан саҥа олох диэкилэр. Онон эн өйдүүр кырдьаҕас буоллаххына, кинилэринэн киэн туттуохтааххын.

Батаакап. Эн эмиэ баай Бараахаптан төрөөбүт баай уолаҕын дии. Ол бу кэлэн тэрийэ сылдьаргын илэ харахпынан көрдүм-иһиттим. Быһатын эттэххэ, туох наада баарый?

Исиидэр. Саҥа былааска үлэһиттэр депутаттарын Совета олохтоох баайдартан байыаннай контрибуция, ол аата түһээн, тардыы хомуйар. Онон эйигиттэн биэс тыһыынча солк. сууманы көҥүл өттүгүнэн төлүүргэр ирдиибит.

Якутская центральная
библиотека Ф № 3
52.118
г. В.-Вилюйск ЯАССР

Батаакап. Һы, киһи иҥин-иҥини да истэр ээ. (Тохтуур, толкуйдуур, кэтэҕин тарбанар). Ол мин, киһи, саҥа былааскытыгар туох да куһаҕаны оҥорор санаам суох. Оҕолорум эрэ улахан дьон буоллуннар. Кинилэр тустарыгар да курдук биэрэн бөҕө буоллаҕа дии.

Исиидэр. Кырдьаҕаас, эн сөпкө өйдүүр эбиккин. Мин аҕам бу эн миэстэҕэр бука хайыа эбитэ буолла?! Оччоҕо, бу Дьэримиэй, Анньыыскалыын баран, бу суумаҕа бурдукта, куруппата бэлэмнээҥ. Тарасов! Эбии икки саллааты биэр.

Тарасов "Истэбин, табаарыс комиссар!" диэт, тахсан барар.

Батаакап. *(тахсан иһэн ыйытар)*.Манан бүттүбүт дуо?

Исиидэр. Бүтэн. Көмөҕөр баһыыба! Дьэримиэй, Анньыыска! Эһиги аны саҥа көҥүл олох үлэһиттэрэҕит. Кырдьаҕаас! Кинилэргэ сөптөөҕүнэн көрөн, хамнастарын биэр уонна ханна төрөөбүт-олорбут сирдэригэр ыыталаар. Сөп дуо?

Дьэримиэй, Анньыыска үөрэн харахтарын уута кэлэр. Тахсан бараллар.

Исиидэр. Сөөп, дьыала табыллан иһэр. Аны өйүүн Кэнтиккэ тахсан дьаданҕылар мунньахтарын ыытыахтаахпын. Онтон Ньурбаҕа аанабыт. Өстүбэһи, бу буолаары турар мунньахха тугу эрэ эбии, чуолкайдаан дьон өйүгэр хаалар гына эппит киһи.

Биир саллаат Баһылайы уонна Мотуруонаны киллэрэр. Мотуруона мөһөөччүктээх.

Саллаат. Исидор Никифорович! Эйигин көрсүөхпүт этэ дииллэрин иһин киллэрдим.

Исиидэр. Сөп-сөп. Дорооболорун! *(Илии тутуһаллар)*. Баһаалыста, олорунан кэбиһиҥ, эдэр дьон.

Саллаат тахсар.

Кимнээх диэҥҥитий хантан кэллигит?

Мотуруона. Харбалаахтан кэллим. Аатым Хараарбах кыыһа Мотуруона диэммин.

Баһылай. Оттон мин — Ороһуттан. Уйбаныап Баһылай диэммин.

Исиидэр. Олус үчүгэй! Кэпсээҥ, туох сонуннаах-

хыт. Дьон-сэргэ саҥа былаас туһунан тугу саҥараллар?

Мотуруона *(мөһөөччүгүн биэрэр)*. Бу ийэҥ кэһиитин ыытта.

Исиидэр мөһөөччүгү ылан сүөрэн көрөр.

Аҕаҥ ыксаан олорор быһыылаах, оттон ийэҥ кэминэн. Эйигин санаатар эрэ, аҕаҕыттан кистээн ытыыр-соҥуур.

Сүөрэн көрбүтэ нэчимиэн бурдук алаадьыта уонна буспут эт эҥин.

Сэпдьиэптэр — Татаар Ньукулайдаах үлэлии сылдьаллар.

Исиидэр. Оо, ийэм алаадьытын ыыппыт. *(Үөһэ тыынар)*. Аны хаһан эрэ көрөбүн. Анньыыһыҥҥа этээр, салгыы үөрэннин диэн. Онон, Мотуруона, дойдугар баран үлэһиттэр Сэбиэттэригэр илии-атах буолан көмөлөс. Аҕам олох өйдөөбөт быһыылаах. "Аҕабар баайы, дьиэни миэхэ анаама. Эн баайыҥ хамначчыттарыҥ баайдара. Ону тэҥҥэ түҥэтэн кэбис!" диэн этэн кэлбитим. Оттон миэхэ санаабыт санаа биир!

Тохтуур, биир алаадьыны ылан сиир. Төбөтүн быһа илгистэр, субу-субу "минньигэһин эриэхсит" диир.

Мэ, мөһөөччүгү ити саллааттарга таһааран биэр. Күндүлээ!

Мотуруона тахсан барар.

Исиидэр. Дьэ, Баһылайка, аны эн кэпсээ.

Баһылай. Биһиэхэ сэпдьиэп тэриллибитэ. Урууп Уйбаанабыс Хардасыабыскай тэрийбитэ. Кини бу сурук биэрбитэ уонна тугу эрэ. *(Сиэбиттэн хостоон таһааран биэрэр)*. Исиидэр ааҕар "Үтүө кэминэн, Исидор Никифорович! Бу биир актыыбынай көмөлөһөөччүбүнэн сурук ыытабын. От ыйын 13 күнүгэр Үөһээ Бүлүү улууһугар комиссарынан миигин анаабыттара. Онон кэрийэ сылдьан сир боппуруоһун маҥнайгы съезд ууруураҕынан дьаһайа сылдьабын. Бэйэбин кытта — тоҕуспут. Бу съезд боротокуолун ыытабын. Дьэ, ситигирдик, бары үчүгэйи баҕарабын. Руф Кардашевскай".

Исиидэр. Маладьыастар! Эн эмиэ саҥа олоххо

кыттыс. Кэлин үтүө киһи буоллаххына норуот эйигин сыаналыа. Кытаатыҥ! Кынатта үүннэриҥ! Оттон билигин мунньахха сылдьаарыҥ.

Исиидэр Бараахап тахсан барар.

Баһылай. Үтүөкэн да киһи! Миэхэ ким да итинник истиҥ тыллары кулгаахпар минньигэстик иһиллэр гына эппэтэҕэ эбээт! Мин, кырдьык, улахан да киһини көрүстүм.

Бу кэмҥэ Мотуруона киирэр.

Мотуруона. Хайа, Исидор Никифорович?

Баһылай. Таҕыста. Билигин мунньах буолар үһү.

Мотуруона. Бу оскуола дьиэҕэ дуо?

Баһылай. Манна, туох ааттаах лабысхалаатыҥ?!

Мотуруона. Үөрэммин доҕоор, онтон эн олох үөрбэккин дуу?

Баһылай. Мин да үөрүмүнэ. Эн биһикки Исидор Никифорович сырдык суолун тутуһуохха. Оччоҕо, били Чолбон да сулуска тиийиэхпит. Оннук буолбаат?

Мотуруона. Омуннаах да доҕоргун ээ. Онон-манан суоллаан-иистээн. Кырдьык, эн сөпкө да санааҕын астыҥ.

Ити кэмҥэ дьадаҥылар, саллааттар, дьахталлар киирэллэр уонна олорон бараллар. Саллааттар алаадьылаах мөһөөччүгү кыбына сылдьан сииллэр. саҥа-иҥэ хойдор. Бэйэ-бэйэлэрин кытта кэпсэтэллэр. Исиидэр Бараахап киирбитигэр бары ах бараллар. Остуолга туран тыл этэн барар. Остуолга секретарь киһи суруксуттуур.

Исиидэр. Табаарыстар! биһигиттэн куттаныманг. Өскө, эһиги тойотторгутуттан, баайдартан куттанар эбит буоллаххытына, биһиги саҥа былааспыт Улуу Ленин сирдьиттээх күнтэн күн ахсын барҕарар-сайдар дьылҕалаах. Ол курдук биһиги күүтэрбит олоххо киирэн эрэр. Мин доҕотторум чаҕылхай Максим Аммосов, хоһоонньут Былатыан Ойуунускай эмиэ Совет былааһын олохтоһо түүннэри-күнүстэри түбүгүрэ сылдьаллар. Оо, хаһан көрсүһэбит. Бу эһиги, көҥүлү тутан бэйэҕит сайаҕас санааҕыт хоту үлэлээҥ, олоруҥ дьон-норуот туһугар. Көҥүл Саха си-

ригэр — дьол суох. Бүтүн Саха сиригэр саҥа былаас үлэһит норуот илиитигэр киириэхтээх. Туругурдун! Табаарыстар, биһиги көҥүлү тутар кэрэ олохпут!

Диэн хаһыытыылларын кытта, бары *"Уруй буоллун Лениҥҥэ"* дэһэллэр. Дохсун ытыс таһыныыта.

Миитин түмүгэр маннык ууруаҕы ылынабыт: Маҥнайгытынан, Исидор Ивановунан уонна көмөлөһө кэлбит кыһыл экспедиционнай этэрээт командирынан Андрияшконан сирэйдэтэлээн, Үөһээ Бүлүү улууһугар Совет былааһын демократията олохтоммутунан эҕэрдэлиигэ. Дьокуускайтан кэлбит табаарыстартан көрдөһөргө: Совдеп сыалын-соругун олохтоох нэһилиэнньэҕэ киэҥник кэпсээн билиһиннэрэллэригэр. Иккиһинэн, Бүлүү уокургун депутаттарыттан көрдөһөргө: улуус кыаммат-хараммат дьаданҕыларыгар, Үөһээ Бүлүү үс комиссионердарыгар кэлбит "Лензолото" үс сүүс буут бурдугун биэрэллэригэр диэн. Бу ылыммыт ууруаҕы сөбүлээччилэр илиигитин күөрэтиҥ!

Онуоха бары *"Сөбцлээн бөҕө буоллаҕа дии!"* диэн илииләрин күөрэтэллэр.

Табаарыстар, Совдеп былааһа — эһиги былаас-кыт. Баайдаргыт сирдэрин мунньаххыт ууруаҕынан кинилэртэн ылан дьаданҕыларга дууһаларынан үллэрэр бырааптааххыт. Совдеп былааһа Саха уобалаһыгар букатыннаахтык олохтонно!

Бары өрө көтөҕүллэн *"Дьэ бэрт"* диэн ытыстарын таһыналлар. Онтон таһыммытынан пьеса кыттыылахтара ойон тураллар уонна сцена иннигэр кэлэллэр.

Быыс.

ИСИДОР БАРАХОВ ТУҺУНАН АХТЫЫЛАР

БАРААХАПТААХХА ИККИ ХОММУТА

Харбалаах нэһилиэгин киһитэ, Чөкө Сөдүөтэ, фольклорист Васильев Иван Касьяновичка 1926 сыллаахха кэпсээбитин миэхэ кэпсээн 1972 сыллаахха, сайын, Өргүөккэ тахса сырыттахпына ыалдьар буолан сытааран суруйтарбыта. Ол кылгас кэпсээнэ маннык этэ: "Чөкө Сөдүөтэ оҕонньор Дьокуускайга тиийэн, ыйдаран ыйдаран икки хоммут. Олус бэркэ олорор эбит. Биир дойдулааҕым, кырдьаҕас кэлбит диэн эгди буолан төрөөбүт-үөскээбит дойдутун, дьонунсэргэтин ыйыталаһан таҕыста диир. Улахан тойон быһыылаах дьиэтин түүннэри-күнүстэри саалаах дьоннор маныыллар. Бэйэтин үлэтигэр киһи илдьэр уонна аҕалар. Исидор Никифорович киниэхэ пропуск суруйан биэрбит. Онон көҥүллээх буолан аһараллар эбит. Кэргэнэ эмиэ үлэлиир. Исиидэр оҕо эрдэҕинээҕитин курдук буолбатах. Олох тас көстүүлүүн, таҥастыын уларыйбыт. Кыра тор курдук бытыктаах, ачыкылаах, улахан таҥкычахтаах, үрдүк, кэтит сүүстээх буолбут. Аҕыйах сааҥалаах, куруук тугу эрэ толкуйдуу сылдьар көрүҥнэммит. Аҕатын туоһулаабат. Ыаллар хайдах олороллорун ыйыталаһар. Оттон кэргэнэ эйэҕэс-сайаҕас, элбэх саҥалаах, амарах, кэпсэтиик барахсан эбит (ити Александра Андреевна Черепанова—Барахованы кэпсиир эбит). Сарсыарда аһыы олорон "Сири дьон төһө оҥостон оту, бурдугу үүннэрэллэрий?" диэн ыйыппыт. Өссө олох уларыйан төһө тупсан эрэрин эбии ыйыталаспыт. Аны иккис киэһэтигэр оҕонньору, Сөдүөтү, театры көрдөрө илпиттэр. Онно Максим Аммосов дакылаатын истибит. Ол кэнниттэн оонньуу көрбүттэр. Аммосовтара диэн олус кэрэ куоластаах киһи эбит. Дойдубар кэлиэхпэр дылы кэҕэ курдук кулгаахпар чоргуйа сылдьыбыта", — диэн сөҕөн кэпсээбит.

ИСИДОР ОҕО СААҺА

Бу ахтыыга Хабырыыл — Докторов Гаврил Иннокентьевич, Ыкынаачай — Константинов Игнатий Егорович, Родионов ОхоноҺой — Родионов Афанасий Егорович, Сааба Бүөтүрэ — Михайлов Петр Саввич ахтыллаллар.

Убайым аахха, Хабырыыллаахха, олордохпуна тастарынааҕы ыалларын аҕата Ыкынаачык киирдэ. Мин көрсөр наадалаах киһим хата бэйэтинэн кэлэн, онуманы кэпсэтэн баран, көрдөстүм:

— Эн иитиллибиккинэн, аймахтыы буоларыҥ быһыытынан, сааскытынан бараллаа буолуоххут, онон Исидор Барахов оҕо эрдэҕинээҕититтэн тугу билэргин кэпсээ эрэ — диэтим. Онуоха, кини маннык кэпсээбитэ: "Мин иитиллибит ийэм Дьөгүөр эмээхсинэ — Харбалаахха төрөөбүт. Үс бырааттыыллар, аҕалара Ыбыгыр оҕонньор Бараховы кытта бырааттыылар. Ол иһин Исидор кыра эрдэҕиттэн оскуолаҕа киириэр диэри Өргүөккэ Ыбыгыр күтүөтүгэр, эдьиийигэр иитиллибитэ. Исидор маҥнай быраабаҕа үөрэммитэ. Онно кэлэригэр-барарыгар биһиэхэ сылдьара, хоноро. Кини хоно кэллэҕинэ миэхэ улахан үөрүү буолара. Кинигэтин арыйан араас ойуулары көрдөрөрө. Кыһын салаасканан түһэн, сайын атахпытынан куоталаһа оонньуурбут. Кини быһый этэ, миигин куотара. Биирдэ мин кыра эрдэхпинэ Бараховтарга хонон, Исидордыын оонньоотубут. Киэһэ хоноҺолоро оҕонньор Түүлээхэп Өтөөстүүр итирик сытан ыллыыр. Ону биһиги үтүктэбит, күлсэбит. Исидор эттэ: "Мин аҕам үлэһиттэригэр арыгытыттан иһэрдибэт. Таҥараҕа эрэ биирдии үрүүмкэни амсатааччы. Баайдар, тойоттор кэллэхтэринэ итириэхтэригэр диэри иһэллэр. Эн аҕаҥ үлэһиттэригэр арыгы биэрээччи дуо?"

— Суох, иһэрпэт, — диэтим.

— Үлэһиттэрин тоҕо үчүгэйдик аһаппаттара буолуой? Таҥастара да куһаҕан. Ити айылаах үлэҕэ сылдьар дьону тоҕо аһымматтара буолла — диэн улаханнык абарар этэ. Аны санаатахха кини кыра оҕо эрдэҕиттэн батталлаах баайдары сөбүлээбэт эбит. Ол иһин революционер буолбут.

1922 сыллаахха бандьыыттар Бүлүү куоратын ылаары төгүрүйэ сыппыттара. Ыстааптара Чуонду-

луга баара. Исидор Барахов И.Я.Строд этэрээтин илдьэ борокуотунан кэлбитэ. Борокуоттан пушканан хаста да ытыалаан тиҥиргэппиттэрэ. Ону истээт, булт саалаах бандьыыттар куотан атах балай барбыттара. Барахов куораты босхолоон Советскай былааһы олохтообута. Онтон былааһы олохтуу соҕуруу улуустарга барбыта. Биһиги анныбытыгар, Даркылаахха ыаллар мустан, отучча киһи сыыр үрдүттэн көрөн турбуппут. Онно сыыры өрө дабайан ортолуу тахсан иһэн, Исидор хаһыытаабыта:

— Оо, Ыкынаачык, Охонооһой, Бүөтүр, баар эбиккит, бандьыыттарга барбатаххыт. Нэһилиэк олоҕун алдьаппатаххыт, баһыыбаларыҥ! — диэбитэ. Кэлэн барыбытын кытта илии тутуһан дорооболоспута. Онуманы барытын иҥэн-тоҥон ыйыталаспыта. Родионов Охоноһойго, Сааба Бүөтүрүгэр уонна да атыттарга Советскай былаас туһунан олохтоох нэһилиэнньэҕэ өйдөтөллөрүгэр дьаһал биэртэлээбитэ. Мустубут дьоҥҥо дакылаат оҥорбута. Онно эппитэ:

— Улуу Ленин тэрийбит саҥа былааһа Саха сиригэр букатыннаахтык олоҕурда, баайдар, кулактар тэрийбит баандалара урусхалланна. Туругурдун Советскай былаас! Туругурдун улуу сирдьиппит В.И.Ленин! Уруй-айхал! — диэн хаһыытаабыта.

Онтон борокуоттарыгар киирэн ааһа турбуттара",— диэн Ыкынаачык кэпсээнин бүтэрбитэ.

Фольклорист И.К.Васильев ахтыыта.

МАТРЕНА СЕДАЛИЩЕВА КЭПСЭЭНИТТЭН

Исидоры ийэтин аймахтарыгар Чэччэйдэргэ Өргүөккэ, Ионаны Оччуй диэн оҕонньорго иитгэрбиттэрэ. Сэттэтигэр дылы иитгэрэн баран, тута бырааба-ҕа Куорамыкыга үөрэттэрбиттэр. Сахаттан биир бастакы үөрэхтээҕэр В.Г.Монастыревка үөрэммитэ. Расторгуев атыыһыкка сайынын үлэлээн, кыһынын олорон үөрэммитэ. Оҕонньордоох Настааччыйа диэн төрөппүт кыыстара субу соторутааҕыта Тамалакаанҥа өлбүтэ. Ити кыыстара Исидор кэнниттэн төрөөбүтэ. Урут үс оҕо туораабытын кэнниттэн Исидор төрөөбүтэ. Онон Исидордаах — үс бырааттыылар. Ийэлэрэ Өлөөнө иккитэ миигин үлэһэн баран, Бүлүү куораттан биэстээхпэр таһааран иппиттэрэ. Онтон кэлин Акыымы түөртээҕэр иитгэ ылбыттара. Бу

Акыым үөрэнэн 7 кылааһы бүтэрбитэ. Оробуттан Чөкө Сөдүөт атынан бэдэрээт көтөҕө сылдьан, Якутскайга тиийэн, Исидорга сылдьара үһү. Онно Исидор аҕатын үлэһиттэрин эрэ ыйыталаһан тахсара. Нохуотай Дьөгүөр — сылгы көрөөччүнэн, Испирдиэнэп — от тиэйээччинэн, Тураах Уйбаан — сүөһү көрөөччүнэн, Энгиэнтэй оҕонньор — булчутунан Түмэппий оҕонньор балыксытынан үлэлииллэрэ. Мин иннинэ Микиппэрдээх эдьиийин оҕотун Маарыйаны, оттон Анньыысканы Платоновтартан иитгибиттэрэ. Өссө Маппа диэн аҥардас оҕону ылан эмиэ иитгибиттэрэ. Мин аҕыстаахпар ийэбит Өлөөнө өлбүтэ. Кыһыл Балбаара диэн үлэһиттээхтэрэ. Кэнники Көтөх кыыһа Агааппыйа кэргэниттэн Балбаара төрөөбүтэ. Куойкалаахтан биир уолу иитгибиттэрэ. Микиппэр оҕонньор кыһыллыҥы, түүлээх сирэйдээх киһи этэ. Үлэһиттэри кытта һуу! һаа! буолан тэҥҥэ үлэлиирэ, тэҥҥэ аһыыра. 1935 сыллаахха кулаҕыттан босхолонон баран, сайын Бүлүү куоратын райсоветын дьиэтин ааныгар сүрэҕинэн эмискэ охтон өлбүтэ. Бэрт эдэр сааһыттан сүрэҕинэн ыалдьара эбитэ үһү. Онно бырата Иона Ноттос оҕонньордуун киирэн куоракка көмпүттэрэ. Оҕонньор дьону баттаабата. Өссө кэлин үөрэттэрэ сатыыр санааламмыта. Онноҕор мин кинигэни киртитэн турардаахпын. Ол курдук Ионаны кытта Акыымы үөрэттэрбитэ. Иппит уола Кириил — 10, Настааччыйа кыыһыттан Микиппэр — 12, Иона 10 оҕолоохтор. Бараахап оҕонньор бэйэтэ булууска уура сылдьан табаах биэрэрэ. Аһа-үөлэ буолунай этэ. Хата таҥас өттүнэн мөлтөҕө.

Мин Исидоры олох харахтаабатаҕым. Дьонугар баар күлүгүн (хаартыскатын) эрэ көрөөччүбүн. Биирдэ ийэтэ баарына кыһыллары кытта сыыһа-халты чэйдээн ааспыта да мин бу диэн Исидоры кыайан көрбөтөҕүм. Мин иитиллэ кэлиэм инниттэн 2 этээстээх үс ампаар баара. Кэлин Исидор Барахов Москваҕа үлэлии олордоҕуна Миитэрэй Мыкычаанабынан Иона Никифорович илдьиттээбит этэ. Үс күн көҥүллэтэн үлэлиир хоһугар тиийбитигэр: "Мин араҕарбар остуолга тиийбэт оҕо хаалбыта. Ол кэлин хайдах киһи буолбутун билбэппин. Онон советскай былаас билэн буруйдаабыта буолуо" — диэбит.

Ийэтэ Өлөөнө Исидоры олус сөбүлүүрэ. Кини Ойо-

ҕоско көмүллэ сытар. Оттон бырааТа Иона Булгуньахтаахха сытар. Онон мин тыыннаах соҕотох туоһу буолан бу Исидор Никифорович дьонун туһунан кэпсээтим.

М.П.Седалищева, 75 саастааҕар
1988 суруйтарбыта.

ИОНА ЗАХАРОВ КЭПСЭЭНИТТЭН

Оҕонньордоох бастакы оҕолоро өлөннөр абааһыттан куоттаран, Бэрэ диэн сиргэ төрөтөн баран, Өргүөккэ Чэччэйдэргэ биириГэр дылы ииттэрэ биэрбиттэрэ. Онтон онно сэттэтигэр дылы иитиллэн баран, бырааБаҕа үөрэммитэ. Бырааба оскуолатын бүтэрэн баран, Бүлүүгэ киирэн салгыы үөрэммитэ. Биһиги өйдүүрбүтүнэн аҕата Расторгуев атыыһыкка бэрик биэрэн үөрэттэрбиттэрэ диэн кэпсиир этилэр. Сиидэр биирдэ өрөбүлүгэр, Бүлүүгэ үөрэнэ сылдьан сайын тахса сылдьыбытын өйдүүбүн. Онно кистээн кинигэ ааҕар этэ. Биһиэхэ Соломон Муударай туһунан номоҕу кэпсээбитэ уонна кинигэ ааҕа бардым диэн баран, ампаарга киирбитэ. Ол туох кинигэтин ааҕарын биһиги үөрэҕэ суох буолан билбэт этибит. Кэлин кинини олох түбэһэн көрбөтөҕүм. Улахан, лэҥкэйбит төбөлөөҕө, мээнэҕэ күлбэт-үөрбэт, дуоспуруннаах этэ, оҕо эрдэҕиттэн.

Иона кырдьаҕас 71 саастааҕар,
1968 сылллаахха суруллубута.

ГЕОРГИЙ ПЛАТОНОВ АХТЫЫТЫТТАН

Исидор Бараховы сирэй олох көрсүбэтэҕим эрээри, биир нэһилиэгим быһыытынан кини туһунан кэпсиилларин сэргии истэрим. Бэйэтэ аҕыйах саҥалаах киһи эбит. Саҥардаҕына лоп-баааччы, быһаарыылаах тыллааҕа диилляр. Аҕата бэдэрээт көтөҕөн Якутскайдыыра үһү. Уолун көрсө, сылдьа сатыыра үһү. Кэлэн баран, этэрэ үһү: "Куруук кинигэ ааҕа сытар буолар, ирэ-хоро кэпсэппэт", — диэн. Биирдэ кэһии гынан атах эттээх Якутскайга тиийбитин Исидор Никифорович эппитэ үһү: "Аҕаа, ити кэһиигин баһаарга атыылаан бар. Мин соҕотох айахпар булан аһыыбын". Иона диэн бырааТыгар этэрэ

эбит: "Тоойуом, үөрэҕи бат, аҕаҥ дьиэтигэр үлэһит оҥостоору гынар", — диэн. Советскай былааһы олохтуу кэлэ сылдьан таарыйбыттарыгар аҕата ыалдьыттаан кини экспедиционнай этэрээтигэр биир куһаны сиэппитэ үһү.

Москваҕа үлэлии сырыттаҕына М.К.Аммосов хаайыллыбытын истэн баран: "Куһаҕан дьыала буолбут", — диэн улаханнык долгуйбутун туһунан кэргэнэ Александра Андреевна кэпсээбитэ. Бэйэтэ 1938 сыллаахха хаайыллан баран, көҥүллэтэн, харабыллаах дьиэтигэр кэлэ сылдьыбыт уонна эппит: "Мин балыырга түбэһэ сылдьабын. Өстөөх буолбатахпын. Миигин өлөрөллөр быһыылаах. Эйигин көрсөр биллибэт..." — диэн баран, быраһаайдаспыт.

Г.С.Платонов тылыттан,
1988 сыллаахха суруллубута.

ИОНА ХАБАХОВ КЭПСЭЭНИТТЭН

Сиидэркэ аҕата Микиппэр оҕонньор сымнаҕас намыын куоластаах киһи эбит. Эмээхсинэ Өлөөнөҥү Чочуттан кэргэн ылбыта. Сиидэркэ Бэрэ диэн киэҥ нэлэмэн алааска төрөөбүтэ. Оттон оҕо эрдэҕинэ Өргүөккэ иитиллибитэ. Бараахап оҕонньор үлэһиттэригэр саҥата-иҥэтэ сытыары, сымнаҕас этэ. Кини үлэһиттэринэн Моолуку Дьөгүөр, Лэкиэсэ, Тураах, о.д.а. этилэр. Кэргэнэ Өлөөнө үтүө дууһалаах, сайаҕас буолан, кистээн, ону-маны үлэһиттэригэр бэрсэ сылдьара. Оҕонньор хантан эрэ оруос бурдук сиэмэтин аҕалан ыспыта. Иккис кэргэнэ Агааппыйа диэн этэ. Аҕалара кэлин Якутскайга кулаак буолан баран, бара сылдьыбыта. Ол баран Сиидэркэни көрсүбүт этэ да киниэхэ туһалаабатах этэ. Ийэтэ: "Уолум Якутскайга барда", — дии-дии, кистээн ытыыра үһү.

Иона 75 саастааҕар,
1968 сыллаахха суруллубута.

АНИСИМ НИКОЛАЕВ АХТЫЫТЫТТАН

Сиидэркэни Өргүөккэ Маарыйа диэн эдьиийигэр ииттэрэ сылдьыбыттар. Бараахап кырдьаҕаска Ис-

пирдиэн уонна Дьөгүөр Нокуотап сүөһү көрөөччүнэн үлэлииллэрэ. Оҕонньор дьону баттаабата. Иэстии да сылдьыбат быһыылааҕа. Оҕонньор толуу көрүҥнээх орто уҥуохтаах этэ. Сиидэркэ быраабаҕа Монастырев диэн учууталга Сээс Хаппытыанын кытта биргэ үөрэммиттэрэ үһү. Кини кыратыгар оҥкучах хаһан сөтүөлүүр сири оҥорбута. Онно оҕолор сөтүөлүүллэрэ. Оҕолору мунньан оонньуурун сөбүлүүрэ. Кини исправник буолан оонньуурун өйдүүбүн. Ону-маны остуоруйа курдук кэпсиирэ. Бу барыта Улуу Сыһыы алааһыгар буолар этэ.

Дьиэ тутааччынан Сааба, Мыычаан, Бүөтүркээн, Малакыытап ыстаамсык буолан үлэлииллэрэ. Кинилэр икки мэндиэмэннээх ампаары охсубуттара.

Биирдэ Улуу Сыһыыга бэс ыйыгар быһыылааҕа Тарасов диэн нуучча оҕонньорун кытта үс буолан ааспыттара. Онно ийэтэ ытыы-ытыы хаалбыта.

Анисим оҕонньор 74 саастааҕар, 1968 сыллаахха Харбалаахха суруллубута.

СЕМЕН ТОМСКАЙ (79 СААСТААХ)

Исидор Бараховы сирэй-харах көрбөтөҕүм. Ол эрээри, урукку кырдьаҕастар кэпсииллэрин токкоолоһон тахсааччыбын. Куоракка Расторгуевка олордон Исидоры үөрэттэрбитэ диэн сэһэргээччилэр. Аҕата Микиииппэр тулаайах эмээхсиҥҥэ иитиллэн өй-санаа өттүнэн кыахтаах киһи буолбута. Микиииппэр бэйэтэ хара үлэһитэ, күүһүнэн кыанар, дьоһуннаах киһитэ эбитэ үһү. Ол курдук 9 оҕуска от тиэйэр үһү. Өлөөнө диэн ааттаах Исидор ийэтин үлэһит баҕайы кыыһы булан ыал буолбуттара. Иккиэн үлэни кыайар буолан оту элбэхтик оттоон 4 ынаҕы, 4 убаһаны атыылаһан ылбыт. Бу сүөһүлэрэ төрөөн-ууһаан сүөһү төрдө буолбуттара. Өлүөхүмэҕэ түөрт атынан тиэнэн тиийэн, бурдук сиэмэтин атыылаһан кэлбит. Майаакыны солотон бааһына оҥотторон бурдук бөҕөнү үүннэрэр. Бурдук быһыытыгар чугастааҕы нэһилиэктэргэ бырайыак оҥорбут "Ким сүүс бурдук баайыытын баайбыт 10-нун бэйэтэ ылар" диэн. Сиэмэ бурдук атыылаан, байан киирэн барар. Онон эргинэн икки этээстээх ампаар уонна дьиэ туттарар. Аны туран бурдугун харайар ыскылааттанар. От-

тоohунугар эбэhээт күүлэйинэн оҕустарар, мустарар, кээстэрэр үгэстээх эбит. Баайтаһын сүөһүнү өлөттөрөр, сылгы иһин буһаттаран барытын ордугун тэҥҥэ түҥэтэн кэһиилээн ыыталыыр. Онон кини күүлэйигэр үөрүүнэн кэлэллэрэ. Сүөһү иһин туоска суулаан түҥэттэрэр. Иҥиирин иҥиирдэтэн сүөһүтэ суох ыалга биэрэр. Сүөһүтүн тириитин түөрт ыалга түҥэтэр. Төбөтүн, туйаҕын элбэх оҕолоох ыалга аныыра үһү.

Исидор Никифорович кэлин Сэбиэскэй былааһы Бүлүү умнаһыгар олохтуу кэлэ сылдьан, миллионер баайтан, Н.А.Расторгуевтан: "Эн Саха сиригэр маҥнайгынан буол, баайбын бу былааска биэрэбин", — диэн суруттаран ылбыт. Расторгуев маҕаһыыннарын биэрэн кэбиспит. Атын да баайдар бу саҕалааһыны өйөөбүттэрэ. Ити курдук аҕатыттан ылбыт төбөтүн өссө сайыннаран, ыллыктаахтык ылыннарара үһү диэн урукку Харбалаах кырдьаҕастара кэпсииллэрин истэрим. Микииппэр кими да баттаабатаҕа диэн үлэһиттэрэ бэйэлэринэн этэллэрэ.

1997 сыллаахха Тамалакаанҥа суруллубута.

ОҔО ЭРДЭҔИТТЭН БИЛЛЭРЭ

"Сиидэркэни оҕо эрдэҕиттэн билэрим. Кини мииттэн сэттэ сыл аҕа этэ. Онон сэргэстэһэ сытар алаастарга төрөөбүт буолан үчүгэйдик хаа-дьаа көрсүһэрбит. "Тардьыгынаан уҥуоҕа" диэн сиргэ сайылык оҕолоро балаҕан туттан, ыал буола оонньуурбут. Лаппаакынан хаһан сөтүөлүүр сир оҥосторбут. Ону барытын Сиидэркэ толкуйдаан, былааннаан оҥотторороо. Наһаа оҕо курдук моҕотойдуурун иҥин оччо өйдөөбөппүн. Билэрэ кинигэ ааҕыыта быһыылааҕа. Ампаарыгар ааҕан тахсара. Ол аахпытыттан араас остуоруйалары кэпсиирин өйдүүбүн. Уонна ыйыттахха да чопчу быһааран биэрэрэ. Ону эрдэттэн революционер буоларга бэлэмнэнэр эбит диэн саныырым. Биһиги Кындыл Уйбаан төрүттэрэ буоламмыт уруулуубутун кэлин билбитим. Ол кэмҥэ биһигини ким сырдатыа баарай төрөппүт туһунан. Сиидэркэ да ол кэмҥэ уруурҕаһыыны улаханҥа уурбата. Онон оҕо сааһыгар эһэтигэр, Өргүөтүнэн иитиллибит буолан оччоттон сайдыылаах сайаҕас

буола улааппыта. Мин кини биргэ төрөөбүт бырата Ионалыын саастыы этибит", — диэн 1969 сыллаахха Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ Алексей Гаврилович Золотарев кэпсээбитин СГУ-га студенныы сылдьан суруммут эбиппин. Алексей Гаврилович Николай Якутскай өссө убайа буоларын онно истэн соһуйбуттаахпын. Онтон салгыы чэйдии олорон маннык сэһэргээбитэ: "Быраабаҕа үөрэнэ сылдьан Манастыырап учууталга сайынын туой сылдьан тахсара. Якутскайга үөрэххэ барабын диэн быһаарыммытын истэн, аҕата Ньалбаакаан Микииппэр: "Суругу биллиҥ, нэһилиэккэр миэхэ суруксуттаа!" — диэн сөбүлээбэтэх дииллэрэ. Ол курдук аҕата төһө да сөбүлээбэтэҕин иһин Дөлөгөйтөн Улуу Сыһыыга ийэтин кытта быраһаайдаһан барбыттаах.

1918 сыллаахха, арааһа, атырдьах ыйыгар, Сиидэркэ элбэх дьоҥу кытта Бүлүү куоратыттан Куорамыкы диэки ааспытын эппиттэрэ. Аны туран оҕонньору, аҕатын, кулаак оҥороллор. Оҕонньор ыксаан Михайлов Сөдүөт диэн киһинэн уолугар илдьит ыытар "Көмөлөһөр киһи буоллаҕына көмөлөстүн. Саха сиригэр улахан тойон киһи үһү" диэн. Ону ол Сөдүөтэ Дьокуускай куоракка кэлэн "Детский мир" дьиэҕэ баар квартиратыгар сылдьыбыт. Аҕатын илдьитин эппитигэр: "Мин табаарыстарым Мокуотап (Прокопьев Егор), Артаанай (Испирдиэн), Лэкиэсэ (Иннокентий) ол оҕонньортон, арахсан туспа баран олордулар дуо? — диэн ыйыппыт. Хайдах гынан Совет былааһын олохтоохтук олоппотох эбиттэрий?! Билигин киһи бэйэтин өйүнэн-санаатынан олоруохтаах. Ол табаарыстарым бэйэлэрин бастарын бэйэлэрэ билиэхтээхтэр. Онон аҕатыгар көмөлөһөртөн аккаастанан: "Оннук сокуон суох! Табаарыстарым туспа буруо таһаарыннынар!", — диэбит. Сөдүөт кэлэн илдьитин эппиэтин тиэртэҕэ дии. Онон Исидор Барахов диэн чахчы бэйэтин дьыалатыгар бэриниилээх, кыаммат-хотуммат, кыра дьон туһугар сылдьыбыт бөдөҥ салайааччы эбит" диэн Алексей Гаврилович кэпсээбитин бэйэм архыыппыттан субу булан үөрэ түстүм.

Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ Золотарев Алексей Гаврилович 64 саастааҕар 1969 сыллаахха суруйтарбыта.

ИСИДОР БАРАХОВ ГОРОСКОБА

Бу саҥа кэлбит дьыл олунньу 12 күнүгэр Саха сирин уонна Россия биир государственнай, политическай деятелэ Исидор Никифорович Барахов гороскоба.

Исидор диэн аат олох сэдэҕин таһынан оччотооҕу кэмҥэ төрүт да билбэт ааттара этэ. Ону сүрэхтээбит аҕабыта аҕата Микиипп эр Ньалбаакаан уол оҕо турбатын туһунан истэн баран, ким да ааттамматах Исидор диэн аатынан сүрэхтээбит. Онон сахалыы абааһыттан куоттаран ааттаммыта эмиэ интэриэһинэй. "Исида" диэн Египет таҥаратын аатынан грек тии тылтан төрүттээх буолан тахсар. Нууччалыы Исидор дэнэр. Онон ыраахтан силистээх-мутуктаах аатынан Исидор Барахов ааттаммыт.

Оттон Барахов диэн араспаанньаны, Исидор Иванов буола сылдьан, революционерынан кэлин биллибитин кэнниттэн ылынан турар. Ол дьадаҥы балыксыт идэлээх Бараах Уйбаана диэн эһэтин кэриэстээн кини хос аатынан араспаанньаламмыта.

Исидор Барахов олоҕун дьылҕата планеталартан сибээстээх гороскоба эмиэ дьиктилээх диэххэ сөп. Киһи айылҕа оҕото буоларынан ситимнээн кини төрөөһүнүгэр күн системата улахан сабыдыаллааҕа көстөр. Ол курдук Исидор зодиага — Водолей, планетата — Уран, ону тэҥэ Ый сабыдыаллаах кэмигэр төрөөбүт.

Астрология — бу дьылҕаны билгэлээһин науката. Аан дойду куйаарын үөрэтэр науканы бу кэмҥэ итэҕэйэн дьэ күүскэ Россия дьарыктанан эрэр. Урут бу наукабыт олох да сабыллан турбута. Оттон сахалар өбүгэлэрэ таҥханан бэрт өртөн дьарыктаналлара. Халлаан куйаара, күн, ый, 12 зодиак сулустар киһиэхэ дьайалларын олус мындырдаан быһааран кэпсиир буолаллара. Саха итинник бөлүһүөктэрэ үүннээх-тэһиинээх тыллаахтара, үүттээх-өттүктээх, аһаҕас сарыҥнаах буолан, киһини итэҕэтэр уус тыл күүстээхтэрэ, алгыс этэр этээччилэрэ ыҥырыыга сылдьар ытык дьон этилэр. Сахалар гороскоптара үксүгэр Илиҥҥи дойдулар гороскоптарын кытта ордук сөп түбэһэр. Ол курдук Исидор Барахов гороскоба илиҥҥигэ ордук чугаһа биллэр. Илиҥҥи гороскоп Водолейыгар төрөөбүттэр генийдэр бэлиэ-

лэрэ диэн дэлэҕэ этиэхтэрэ дуо?! Кинилэр кырдьык туһугар идеал, ыра оҥостон бэйэлэрин олохторун революционердыы олоххо аныыллар эбит. Исидор Никифорович бу маннык олоххо олорон, ананан аанныта толору дакаастанар. Кини планеталар сабыдыалларынан кинигэни таптаан ааҕар, дьарыктанар, билиигэ умсугуйан үөрэҕэр үчүгэйдик үөрэммитэ. Инньэ улуус бырааабатыттан Москваҕа Кыһыл профессура институтугар тиийэ олус ситиһиилээхтик үөрэнэрэ. Дэлэҕэ маҥнайгы учуутала Василий Григорьевич Монастырев: "Бу Исидортан улахан киһи тахсыаҕа!" — диэн тойоннуур эбит. Ол үөрэҕэр дьоҕурун, дьулуһуутун, чиҥ билиитин иһин этэр эбит.

Исидор Уран планета күнүгэр төрөөбүт буолан айылҕаттан кытаанах санаалаах, характердаах, ылыммыт, туруоруммут соругун булгуччу түмүктээн баран арахсар үгэстээх революционер буолан тахсыбыт эбит. Салгын кута баһыйан салайар дьоҕура сайдан 25-гэр М.К.Аммосовтааҕы кытта Саха автономиятын оҥорсон, туруорсан барбыта. Онон биир сыалга булсуспут доҕотторун кытта олоҕун тиһэх күннэригэр диэри санаатын олох булгуруппатаҕа. Тэрийэр дьоҕура, чиҥ билиитэ дьүөрэлэһэн Саха сирин уһуннук салайсан ааспыта. Айылҕата биэриитинэн дьиҥнээх коммунист буолан, партия Киин Комитетын аппараатыгар тиийэн, үлэлэспитэ да толору туоһулуур. Исидор киэҥ билиигэ тардыһар буолан бэйэтин иннигэр элбэх проблеманы быһааларга кыһанара. Ол иһин саха суругар-бичигэр, суолугар-иһигэр тиийэ араас боппуруостарга киэҥник хабан дьоһуннаах ыстатыйалары суруйара. Чэ, быһата, улахан публицист, экономист-ученай этэ. Кини дириҥ марксистскай билиилээҕинэн доҕотторуттан чорбойоро. Кыһыл профессураны ситиһиилээхтик бүтэрэн дойду үрдүкү үөрэхтэригэр лекция ааҕара. Экономическай наукаҕа диссертациятын бүтэрэн көмүскээри сылдьан, репрессия сиэртибэтэ буолбута. Гороскоба этэринэн кини үчүгэй уруһуйдьута, немец тылынан кэпсэтэр гына билэрэ уонна бэйэтин тапталыгар ордук бэриниилээҕэ.

Максим Кирович Аммосов гороскобунан Стрелец уонна Меркурий күнүгэр төрөөбүт. Максим диэн гректии "улуу" диэн суолталаах аатынан ааттаабыттар. Оттон Платон Алексеевич Ойуунускай —

зодиага Скорпион, эмиэ Меркурий планетатын күнүгэр төрөөбүтэ. Кини айылҕаттан айдарыылаах айар үлэ имэҥин этигэр-хааныгар инэриммит уонна ойуун ууһа удьуордаах буолан улуу суруйааччы буолбута. Онон саха норуотугар бу үс улахан улуу дьоннорбут күн систематын сыдьаайын күүстээхтик инэриммит буоланнар уонна Дьылҕа Хаан кытаанах оҥоһуутугар сөп түбэһэннэр үйэҕэ биирдэ бэриллибит дьоннорунан толору ааҕынабыт. Саха бу чулуу үс хотойдоро бэйэлэрин олохторун, үөһэттэн түспүт ытык иэс курдук, дьоһуннаахтык уонна бэриниилээхтик, уот ылар курдук, олорон ааспыттар эбит. Олор истэригэр биһиги Исидор Бараховпыт дьылҕата уонна олоҕо үөһэттэн планеталар анаабыт олохторунан кэлэн ааспыт эбит диэн киэн туттуохпутун туттабыт.

"Хоһуун", 1988, олунньу 12 күнэ.

СИБЭЭҺИ БЫСПАТАХ ДОҔОРДОҺУУ

Аан-маҥнай Исиидэр Бараахап аатын суруйааччы Афанасий Федоров "Олох долгуннара" диэн роман саҕаланыытыгар аҕатын кытта айаннаһан иһэрин III кылааска үөрэнэ сылдьан аахпыппын өйдүүбүн. Онтон кэлин бөдөҥсүйбүт Исидор Барахов аатынан совхоз буолбутугар уонна Исидор Барахов аатынан орто оскуола VI кылааһыгар үөрэнэ кэлэрбэр дьэ ситэри билэн-көрөн барбытым. Кини туһунан билээри оройуон библиотекатыгар баран, урукку хаһыаттартан сэмээр ааҕарым. "Оттон аата-суола баар эрээри, тоҕо сырдаппаттарый?" — диэн саныырым. Онтукпут өссө ситэ реабилитацияламмакка сылдьар кэмэ эбит. Онтон VIII кылааска үөрэнэ сырыттахпына оскуолабыт директора Александра Андреевна Черепанова-Барахова ыһыах саҕана кэлэрин туһунан эттэ. Онно бүтүн оскуоланан сүпсүгүрүү, сырдатар үлэ оргуйбута. Ол курдук директорбыт этиитинэн И.Н.Барахов төрөөбүт олунньу 12 күнүгэр оскуола уопсай хаһыатын таһаарбыппыт. Валентин Николаев художниктаан, мин редактордаан таһаарар аналлаах буолан кичэйбиппин өйдүүбүн. Уонна учком, комитет элбэх үлэни ыытара. Оскуолабыт

баар-суох кэтит көрүдүөрүгэр Исидор Барахов бэрт улахан мэтириэтэ, киирбит киһи болҕомтотун тардар гына А.Николаев оҥорбут хартыыната, ортоку истиэнэҕэ ыйанан турарын көрүөххэ-истиэххэ олус эриэккэһэ. Хонууттан сибэкки хомуйан пионердар, комсомолецтар аҕыйах буолан оскуола салалтатын кытта аэропорка көрсүһэ киирбиппитин өйдүүбүн. Ол бэс ыйын 20-тин диэки быһыылааҕа. Олус долгутуулаах көрсүһүүлэр этилэр. Оччотооҕу райкомунан, оскуоланан, совхоһунан, Харбалаах нэһилиэгэр нэдиэлэни быһа күүлэйдэтэн сырытыннарбыттара, Ярослав Исидорович ийэтинээн иккиэн кэлэн, дьоһуннаахтык сылдьан барбыттара. Нам ыһыаҕар сылдьалларын көрдөхпүнэ Ярослав Исидорович волейболга үчүгэйдик оонньуур эбит этэ. Оччотооҕу оройуон олохтоох былаас представителлэрэ үрдүктүк чиэстээн оройуон остолобуойугар банкеттаан ыыппыттара. Александра Андреевна тыл этэригэр төлөннөөхтүк этэр эбит этэ. Кини Исидор Барахов дьиҥнээх революционер, бэйэтин норуотун патриота диэн эппит тыллара төбөбөр иҥэн хаалбыттар. Уонна билигин республика үтүөлээх учуутала, Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалера Александр Иванович Семенов ахтарынан, ол кэлэ сылдьан Ярослав Исидорович паспорыгар саха диэн суруттарбытын көрдөрбүт эбит. Ону билигин сөҕөҕүн эрэ.

1964 сыллаахха ахсыс кылааска үөрэнэ сылдьан, Ленинградка тахсар "Костер" диэн сурунаал конкуруһугар кэпсээн суруйуутугар бастаан, "Орленок" диэн Бүтүн Союзтааҕы пионерскай лааҕырга баран кэлбитим. Онно баран иһэн, директорым Дмитрий Спиридонович аадырыс биэрбитинэн суруктаах эҥин, Москваҕа таарыйан ааспытым. Москва куорат Новые Черемушки диэн оройуонун ыйдаран нэһиилэ булбутум. Александра Андреевна Черепанова-Барахова эйэҕэстик көрсүбүтэ. Билиҥҥи Андрюша оччоҕо биэстээх-алталаах быһыылааҕа. Хоһугар киллэрэн оройуон, оскуола үлэтин-хамнаһын дэлби ыйыталаспыта. Бу Исидор Никифорович үлэлиир остуола, кириэһилэтэ диэн көрдөрбүтэ. Уонна олох ханна да көрбөтөх фотоснимоктары көрдөрө-көрдөрө кэпсээбитэ. Ол кэмҥэ Раиса Цугель-Аммосовалаах чугас олороллор эбит этэ. Онон телефоннаһан киниэргэ бардыбыт. Толлорум, долгуйарым диэн сүр-

дээх этэ. Сүрэҕим, оҕуурга түбэспит кус оҕотун сүрэҕин курдук, күүскэ тэбиэлээбитэ. Таһырдьа олорон сынньанар сиргэ көрсүстүбүт. Раиса Израйлевна оччотооҕуга сэнэх сэбэрэлээх эмээхсин этэ. Онно Максим Кировиһы Киргизияттан тутан барбыттарын кэпсээбитэ. Үчүгэй дьыала туһугар харса суох охсуспут дьон чугас кэргэттэрин тыыннаахтарыгар илэ көрсүтэлээбит дьоллоохпун. Аны "Орленокка" тиийэн киргиз кыргыттарын кытта доҕордостум. Эмильбаева Сара эһэтэ эмиэ Максим Аммосовтааҕы кытта түбэспит эбит. Ону аҕата кэпсээбититтэн өйдөөн хаалбыт. Төннөн иһэн Москваҕа В.И.Ленин Мавзолейыгар иккистээн сылдьан, Улуу Ленинҥэ сибэкки ууран ааспытым.

1988 сыллаахха Исидор Никифорович 90 сааһын тэрээһиннээхтик юбилейдаан аһарбыппыт. Оччотооҕуга Исидор Барахов аатынан совхозка профком председателинэн үлэлиир кэмим этэ. Онно совхоз директора Львов Платон Николаевич, партком секретара Корякин Николай Павлович буоламмыт Намҥа, Ороһуга, Харбалаахха Исидор Барахов юбилейын ыалдьыттарын арыаллаан сылдьыбыппыт. Бараховпыт сиэннэрин Людмиланы уонна Андрейы (Ярослав Исидорович уоллаах кыыһын) атааараары сылдьан, бэйэм дьиэбэр сырытыннаран, аадырыстарын ылан хаалбытым. Бу юбилейга "Биһиги Исидорбыт" диэн пьесам бастакы көстүүтүн народнай театр туруоран оройуон киинигэр, Харбалаахха ситиһиилээхтик көрдөрбүттэрэ.

Онтон 1990 сыллаахха бэһис оҕом Сахаайам хаан ыарыытыгар ыалдьан Москваҕа көрдөрө барар буолбутум. Маннааҕы урууларыттан Барахов Леонид Ионовичтаахтан уларыйбыт аадырыстарын ылан тиийбиппитин Ярослав Исидорович кэргэнэ Анастасия Васильевна, эйэҕэстик көрсөн абыраабыта. Кини пенсияҕа тахсаары идэтинэн үлэлии сылдьара. Ийэтин кытта Андрей Ярославович иккиэйэҕин эрэ олороллор эбит. Эһэлэригэр Исидор Никифоровичка биир хос муннугун анаабыттар. Анастасия Васильевна Барахова Саха сиригэр Харбалаахха тиийэ кэлэ сылдьыбытын олус үчүгэйдик ахтан ыйыталаһыы бөҕө буолбута. Оттон Андрей үлэтиттэн орпот. Иллэҥ кэмигэр хоккейга улахан күрэхтэһиилэргэ судьуйалаһан тахсар эбит. Кини "Спартак" обществотын I

категориялаах судьуйата буолан командировкаҕа үгүстүк сылдьар эбит. Оннооҕор кэргэннэнэр да бокуой суох диэн күллэрэр. Дьиҥэр да оннук эбит. Манна эһэтин дойдутугар кэлэ сылдьыбытын туһунан мичээрдээн мүчүк гына-гына сэһэргээн ылар.

Андрей балта Людмила Ярославовна кэргэнинээн Раевскайдыын туспа эбэлэрин дьиэтигэр олороллор. Иккиэн кэргэнинээн биир идэлээх буолан киэһээҥи сменаҕа үлэлииллэр. Сиэннэр иккиэн да, кэлэ сылдьыахтарын баҕараллар да уоппускаларын күһүҥҥү өттүгэр биэрэллэр эбит. Эбэлэрэ Александра Андреевна Переделкино куоракка кырдьаҕастар дьиэлэригэр олорор этэ. Кини 90 сааһын туолуутугар Саха сиригэр сиэннэринэн сирдэтэн, кэлэ сылдьыан баҕарар эбит да хаанын баттааһынынан врачтар көҥүллүүллэрэ биллибэт курдуга. Александра Андреевна: "Бүтэһикпин үлэлээбит дойдубун Якутскайы, кэргэним дойдутун, хаста да кэлэ сылдьыбыт Үөһээ Бүлүүтээҕи дьоммун-сэргэбин көрүстэрбин", — диэн баҕанан күүһүн-уоҕун мунньуна сылдьара. "Үөһээ Бүлүүбүт бар дьонугар, биһигини билэр доҕотторбутугар, бастарыттан атахтарыгар диэри бокулуон, эйэҕэстэй эҕэрдэбитин тиэрдээр!" — диэн Москваттан арахсарбар эппиттэрэ. Ити көрсүһэн кэлии номнуо 8 сылыгар барда. Ол кэнниттэн Александра Андреевна өлбүтүн туһунан 1996 сыллаахха хаһыаттан көрөн улаханнык хараастыбытым уонна ол күн кини туһунан санаан тахсыбытым. Онно кэпсээбититтэн элбэҕи эргитэ санаабытым. "Маркель Бубякинтан арахсан баран, Краснай профессураҕа үөрэнэ сылдьыбытым. Исидоры уруккуттан билэрим эрээри, билиилээх-көрүүлээх уонна кытаанах, дьиппиэн көрүҥнээҕин иһин толло саныырым. Доҕотторун Маркс, Ленин үлэлэрин толору билэринэн салыннарар быһыылааҕа. Онтон Александр Попов этэн-тыынан, дуруускалаан холбоон кэбиспитэ. Иньэ гынан, 13 сыл бииргэ олорбуппут. Көнө, боростуой, чиэһинэй киһитин олордоҕум ахсын билэн испитим. Саҥата аҕыйах эрээри, биирдэ эмэ үөрдэҕинэ, иэйдэҕинэ сэһэнэ-тэппэнэ киирэн кэлээччи. Кини миэхэ Маркс, Энгельс, Ленин үлэлэрин үөрэтэрбэр элбэхтик көмөлөһөрө. Эрэллээх доҕор, табаарыс этэ. Свердловскайга мин аҕабын баран, көрсүбүтүн кэннэ аҕам дьоһуннаах улахан киһиэхэ кэргэн

тахсыбыккын диэн хайҕаан эппиттээх. Сталин оҕонньор тугу эрэ сыыһар диэн өтө таайара эрээри, таһыгар биллэрбэтэ. Биирдэ Максим Кирович Киргизияҕа саҥа ананан баран, кэлэ сылдьан хоммута. Хосторун аанын саптан баран, сарсыардаанҥа дылы сэһэргэспиттэрин өйдүүбүн. Максим Аммосов ити биһиэхэ бүтэһик хонуута, сылдьыыта этэ. Ыалдьыттыы студеннар кэллэхтэринэ аһылыктарын бэлэмнээн баран, кыратык кэпсэтээт, хоһугар киирэн үлэлээн барара. Үлэтин экономическай наукаҕа анаан бүтэрбитэ эрээри, көмүскээбэккэ эрдэ тутуллан хаалбыта. "Максимы, Былатыаны, Серафим Потаповы эмиэ туппуттар. Степан Иннокентьевич биһикки эрэ хааллыбыт быһыылаах..." диэн хомойон этэрэ уонна үөһэ дириҥник тыынара. Онон хаһан эрэ тутулларын сүрэҕэ таайан сылдьара. Биирдэ быраатыттан Ионаттан сурук туппута. Онно туох диэн эппиэттээбитин ыйыппатаҕым. Кэлин суругуттан билбитим. "Мин эн кыраҕар арахпытым. Хайдах киһи буолбуккун билбэппин. Оннооҕу былаас сөпкө дьаһайбыта буолуо" диэн эппиэттээбит этэ. Кэлин реабилитацияламмытын кэннэ эрэ Иона Никифорович тыыннааҕар суруйсан билсибиппит. Дьоһуннаах, өйдөөх киһини кытта олоро сылдьыбыппынан киэн туттабын!" — диэн кэпсээбиттээҕэ. Улахан махталын Г.И.Чиряевка, В.С.Петровка этэр буолара.

Кэлин Андрей Ярославович кэргэннэнэн уол оҕоломмут. Уолун, сахалыы үгэһинэн, Ярослав диэн аҕатын аатынан сүрэхтээбит. Онон Барахов Ярослав иккиһин төрөөбүтүн тэҥэ саныыбыт. Олох ситимэ салҕанан барара кэскиллээх суол. Андрейдаах Людмила төрөппүт ийэлэрэ Анастасия Васильевна Барахова 1996 сыллаахха ыалдьан өлбүтэ. Онон сиэннэрэ ордук биир сылга ийэлэрин, онтон эбэлэрин кистээннэр улахан аһыыга киирэ сырыттылар. Эбэлэрэ Александра Андреевна 94 сааһыгар күн сириттэн бараахтаабыта. Төһө да анараа дойдуга аттаммыттарын да иһин Исидор Барахов биир дойдулаахтарыгар өлбөт-сүппэт өйдөбүнньүк буолан өйдүү-саныы сылдьыах кэриҥнээхпит. Ол биһиги ытыктыыр, чиэстиир, ахтан аһар ытык иэспитинэн буолуохтун.

И.Н.Барахов үйэлээх тускула, дьон-сэргэ өйө-санаата инникигэ эрэллээх буолууга бөҕө кытаанах олоҕу уруста дии саныыбын. Исидор Барахов —

биһиги норуоппут ааспыт олоҕун кэрэһэлиир, тулхадыйбат чахчыта, инники олохпут үтүө, кэрэ эркээйитэ, биһиги барыбыт киэн туттуубут буолар. Улуу киһибит И.Н.Барахов дьоһун олоҕун, хорсун дьыалатын, үтүө аатын үйэлэртэн үйэҕэ, көлүөнэттэн көлүөнэҕэ үрдүктүк, ыраастык тутар иһин дьулуһуоҕуҥ, үлэлиэҕиҥ!

"Сунтаар сонуннара", 1988, олунньу 12 күнэ.

СЫРДЫК ОЛОҔУ ТҮСТЭСПИТТЭРЭ

Ийэ дойдубут тэбэр сүрэҕэр Москва куоракка олорор Исидор Барахов дьонугар сылдьар дьоллоннум. Биһиги, тапталлаах революционербыт Исидор Никифорович кэргэнэ А.А.Черепанова-Барахованы көрүстүм. Александра Андреевна соторутааҕыта балыыһаттан тахсан, олорор эбит. Төһө да 85 сааһыгар сырыттар билигин да тэп курдук сылдьарыттан үөрэ саныыгын. Кини 1902 сыллаахха кулун тутар 16 күнүгэр Екатеринбург куоракка төрөөбүтэ. Аҕата Андрей Ефимович коммунист этэ. 1928 сыллаахха эрдэ ыалдьан өлбүтэ. Бу дьиэ кэргэн 8 оҕолоохторо, онтон билигин түөрдэ эрэ баар.

Үс балтыларыттан Клавдия Андреевна — ССКП чилиэнэ, Екатерина Андреевна Милохина — Ленинградка, Вера Андреевна Воронеж уобалаһыгар олороллор. Александра Андреевна Ураллаабы университеты бүтэрэн баран, 1922 сыллаахха Москваҕа кэлэн, Тимирязев аатынан тыа хаһаайыстыбатын академиятын бүтэрэр. Онтон ВАСХНИЛ тыа хаһаайыстыбатын академиятын аспирантуратын бүтэрэн баран, старшай научнай сотрудниһынан үлэлиир. Бэчээттэммит хас да научнай ыстатыйалардаах. Уонна химик-инженеринэн ССРС энергиятын министерствотыгар үлэтин салгыыр. Онно 1957 сыллаахха пенсияҕа тахсыар диэри үлэлээбитэ. Бэйэтин үлэлээбит кэмигэр "Үлэҕэ килбиэнин иһин", "Аҕа дойду сэриитигэр 1941—1945 сс. килбиэннээх үлэтин иһин", "Москва куорат 800 сааһыгар аналлаах өйдөбүнньүк", "Кыайыы 30 сыла" диэн медаллардаах. Ону кытта В.И.Ленин төрөөбүтэ 100 сыла туолуутун бэлиэтээн "Охсуулаах үлэ иһин", "Партия ветерана" диэн

знактарынан наҕараадаламмыта. Саха сиригэр 1926-28 сс. кэлэн партийнай үлэҕэ үлэлээн барбыта.

Исидор Никифоровичтыын 1925 сыллаахха билсиспитэ. Аан бастаан саха биир биллиилээх большевига А.Ф. Попов билсиһиннэртээбит. Онтон холбоһон баран, Уралга бара сылдьыбыттара. Онно аҕата "Биһиги Исидор Никифоровичпытын сөбүлээн түсбас олохтоох кэргэни булбуккун" диэн эппиттээх эбит. 1929 сыллаахха уоллара Ярослав төрүүр. Онтон киниттэн икки оҕо баар буолар. Ити оҕолор билигин иккиэн үрдүк үөрэхтээх специалистар. Исидор Барахов сиэннэрэ Андрей уонна Людмила эһэлэрин аатын үрдүктүк тутар иһин дьулуһаллар.

Чернобыллааҕы быһылаанҥа көмөҕө диэн ааттаан Александра Андреевна сиэнинээн Андрейдыын харчы ыыттылар. Ити курдук Исидор Барахов кэргэттэрэ олоҕу кытта тэҥнэ хаамсаллар. Александра Андреевна: "Исидорым үтүөтүгэр союзнай суолталаах пенсияҕа барбытым. Билигин хараҕым мөлтөөн олох суруксуттаабат буоллум. Үөһээ Бүлүүттэн В.Г.Ильин суругар эппиэттээбэккэ да олоробун", — диэхтиир.

Исидор Барахов "Диктатура пролетариата и развитие советского хозяйства (до НЭПа)" диэн улахан боччумнаах научнай үлэни суруйан көмүскээри сылдьан, сымыйа буруйдаһыҥҥа түбэспитэ. Ити үлэтин көмүскээбитэ буоллар, сахалартан маҥнайгы профессор буолуохтаах эбит. Ол үлэтэ билигин да көстө илик.

Исидор Барахов бииргэ үлэлэспит табаарыһа Дора Самуиловна Жиркованы көрсөн кэпсэтистибит. Уолун Мараты кытта олорор эбит. Марат Зигидович быйыл пенсияҕа тахсан олорор. Дора Самуиловна эмиэ, киһи үөрүөн курдук, өлүөр сылдьар. Кини быйыл кинигэ бэлэмнээн марсизм-ленинизм институтугар туттарбыт. Ол кинигэ Өктөөп 70 сылыгар тахсыахтаах уонна Саха сиригэр дьахтар комитетын үөскээһинин, үлэтин туһунан матырыйаалы бэлэмнээн "Хотугу Сулуска" ыытыам диир. Хор, ити курдук таах олорбот. Кинилэр да, Исидор Барахов дьоно да Үөһээ Бүлүүгэ кэлэ сылдьыбыттарын истиҥник-иһирэхтик ахталлар. Дора Самуиловна: "Исидор Барахов саамай максизмы-ленинизми билэринэн барыбытыттан таһыччы ордук этэ. Ааҕарын уонна кинигэнэн дьарыктанарын олус сөбүлүүрэ. Элбэх

саҥата суоҕа, ол оннугар олохтооҕтук тыл этэрэ. Үтүөкэннээх да доҕор, табаарыс этэ", — диэн ахтан кэпсиир.

Москваҕа биллиилээх скульптор Ивановская Ксения Борисовна олорор. Кини Саха сиригэр анаммыт элбэх үлэлэрдээх. Кинини кытта кэпсэтэн И.Н.Барахов бюһун оҥороругар көрдөстүбүт. Биллиилээх революционер төрөөбүтэ 90 сааһын көрсө 1988 сылга научнай-практическай конференция оҥорон өйгө-санааҕа иҥэн хаалар гына элбэх үлэлэри ыытыахха, оҥоруохха, тэрийиэххэ наада дии саныыбын.

Москва, 1986 с.

"ЭҺЭБИТ ДОЙДУТУН СӨБҮЛЭЭТИБИТ"

ССКП райкомун тэрийиитинэн олунньу 1-13 күннэригэр саха биллиилээх революционера Исидор Барахов төрөөбүтэ 90 сылыгар аналлаах нэдиэлэлэр ситиһиилээхтик бардылар. Ол курдук оройуон бары совхозтарыгар юбилейга аналлаах бэсиэдэлэр, лекциялар ыытылыннылар. Итини тэҥэ оскуолаларга араас мероприятиелар тэрилиннилэр. Кини аатын сүгэр совхоз уонна оскуола айар отчуоттарын оройуоннааҕы Культура дьиэтигэр түмүктэрин иһитиннэрдэ. Аналлаах биэчэрдэр, пионерскай сбордар, көрсүһүүлэр оройуон киининээҕи Исидор Барахов аатынан оскуола иккис корпуһугар, Харбалаахха, Намҥа, оройуон киинигэр буоллулар. Итини тэҥэ оройуон үс музейыгар көрсүһүүлэр тэрилиннилэр.

Людмила Ярославовна Раевская: "Москватааҕы энергетическэй институкка үөрэнэ киирбитим. Ууну харбааһыҥҥа ССРС спордун маастарыгар кандидат нуорматын толорбутум. Кроль ньыматынан 200 уонна 400 миэтэрэҕэ араас күрэхтэһиилэргэ кыттан турабын. Биһиги дьиэ кэргэн спортивнай диэххэ сөп. Аҕабыт, Ярослав Исидорович, теннисист, саахыматчыт, волейболист этэ. Ону тэҥэ үчүгэйдик хайыһардыыра. Оттон убайым — хоккеист, республиканскай категориялаах судьуйа. Мин ыллыырбын сөбүлүүбүн. Икки сыллааҕыта бииргэ үөрэммит уолбун кытта холбоспутум. Эбэбит Александра Андреевна 86 сааһыгар сылдьар. Ыарытыйар, онон кыайан

кэлбэтэ. Кини урукку өттүгэр хаста да сылдьан турардаах. Харбалаахха, Тамалакааҥа, оройуон киинигэр аймахтарбытын кытта билсистибит. Саха ыччата ырыаһытын, үҥкүүһүтүн биэчэрдэргэ уонна оскуолаларга буолбут концертарга биһирээн көрдүбүт. Исидор Барахов аатынан совхоз шефтээхтэрэ Бүлүүтээҕи ГЭС уонна Степан Аржаков аатынан совхозтан кэлэн кыттыспыттарыгар үөрүүбүт өссө үрдээтэ, Якутскайтан телевидение дьоно кэлэ сылдьыбыттара эмиэ сонун. Намҥа биһиги эһэбитигэр бюст аһыллыбытыттан олус үөрдүбүт," — диэн кэпсиир.

Виталий Витальевич Лапинскас — Исидор Барахов аатынан теплоход капитанын көмөлөһөччүтэ:

— Тикситтэн икки буолан бу юбилейга кыттыыны ылан улаханнык үөрдүбүт-көттүбүт. Биһиги теплоходпут Волгатааҕы заводка оҥоһуллан үлэҕэ киирбитэ. Үс океанҥа, араас куораттарга сырыттыбыт. Ол курдук Японияҕа, Сингапурга, Вьетнамҥа таһаҕас тиэйэн тиийтэлии сырыттыбыт. Биһиги экипажпыт 35 чилиэннээх. Саамай саастаахпыт 35-гэр сылдьар уонна бары эдэрбит. Партийнай тэрилтэ секретара — Валерий Сергеевич Аско, миигин кытта кэлэ сылдьар. Экипаж ааспыт сыл түмүгүнэн социалистическай куоталаһыыга бастаабыта. Теплоходпут уһуна 124 метрэ, кэтитэ 16 метрэ. Исидор Бараховка аналлаах муннуктаахпыт. Билигин бу муннукпут кэҥиир буолла. Манна бэлэхтэммит альбомнары, чорооннору бу муннукка көрдөрүүгэ ууруохпут. Сайаҕас сыһыаҥҥыт, ыалдьытымсаххыт иһин улахан махталбытын биллэрэбит. Биһиги коллектив эһиги биир дойдулаахчыт аатын түһэн биэриэхпит суоҕа диэн эрэннэрэбит.

Андрей Ярославович Барахов — Москватааҕы атомнай институт автомобильнай-транспортнай управлениетын инженер-механига, Исидор Барахов сиэнэ:

— Биһиги эбэбит Александра Андреевна Үөһээ Бүлүү үлэһит дьонугар истиҥ эҕэрдэтин тириэрдээр диэн илдьит ыыппыта. Мин аҕыс сыллааҕыта партияҕа чилиэнинэн киирбитим. Управление партбюротун чилиэнэбин. Эһэбит туһунан кыра эрдэхпиттэн истэбит. Ол гынан баран төрөөбүт дойдутугар бу бастакы сырыым эрэ буолбатын диэн санаалаахпын. Биһиги аҕабыт Ярослав Исидорович үчүгэй уруһуйдьут этэ. Ааспыт сайын өлөн биһигини ула-

ханнык хомоппута. Маннык элбэх доҕоттордоох уонна уруулаах буолуохпут диэн санаабатахпыт даҕаны. Ордук энтузиастар К.С.Чиряев уонна В.Г.Ильин музейдарын умсугуйан көрдүбүт. Эһэбит төрөөбүт дьиэтэ, хос эһэбит тутуулара билигин да нэһилиэнньэҕэ туһалыы туралларыттан өссө үөрдүбүт.

Эһэбит аатын сүгэр совхоз 4 отделениетын көрдүбүт-иһиттибит. Совхоз салалтатыгар сайын ыһыахха ыҥырбытыгар истиҥ махталбытын тиэрдэбит. Мин хоккейга маҥнайгы лигаҕа судьуйалаһабын. Ааас куораттарга судьуйалыы үгүстүк сылдьабын. Биһигини ыҥырбыт ССКП райкомугар уонна райисполкомҥа дириҥ махталбытын этэбит. Биһиги эһэбит күндү аатын чиэстээхтик илдьэ сылдьыахпыт.

"Коммунизм сардаҥата", 1988, олунньу 23 күнэ.

ИСИИДЭР БАРААХАП ҮБҮЛҮӨЙҮГЭР

(Хоһоон)

Хоп-сиптээх дьуоҕалаах далайтан
Хара буор куттарын үтэйэн
Үүннэ дии, сүппүттэр күөрэйэн
Үтүөкэн ааттара ааттанан.
Бутуурдаах, буурҕалаах кэмнэргэ,
Балыырга түбэһэр күннэргэ,
Кэхтибэт санааҕын хааллартыҥ
Кустуктаах олоҕу баҕаартыҥ.
Улууһун мунньаҕын тэрийэн,
Уостубат төлөнүн биэрбитэ,
Ильич этиитин күүркэйэн
Истиҥник эҕэрдэ тиэрпитэ.
Бараахап бар дьонун ыҥыран,
"Батталтан тахсыаҕыҥ!" диэбитэ,
Кытыастар тыллары саҥаран
Кыайарга уруйдуу турбута.
Ол ааспыт хапсыһыы сылларын
Ордуктук баҕаран ылабыт,
Кэриэскит күннэтэ туоларын
Күүһүрдэн үлэнэн тутабыт.
Билигин эргитэн биллибит
Бар дьоҥҥор оҥорбут үтүөҕүт,

Дьулуһан, мөккүһэн тэрийбит
Дьоһуннаах, кэскиллээх олоххут...
Атастыы, доҕордуу дьылҕалар
Ааттара биир тэҥник ааттаннын,
Былатыан Максимныын буоланнар
Бараахап кытары таптаннын.
Баараҕай тутуунан кыайыылаах
Бараахап совхопут буолара,
Саҕаҕы сандаардар ыралаах
Сыллата былаана туолара.
Санааҕыт сиппэтэх баҕатын
Ситимнээн ситэрэн биэриэхпит,
Барҕардан бүгүҥҥү ыччатын
Бараахап сиэннэрэ дэтиэхпит.
Быйаҥнаах угутун киэбинэн
Бүлүүбүт долгуйа устуоҕа,
Эркээйи үөрэххэр тирэнэн
Эн дьыалаҥ чэчирии сайдыаҕа.
Ыйдаах түүн төрөөбүт, эн, күҥҥэр
Ыччаппыт киэн туттуо бу кэмҥэр.
Саҥалыы олоҕуҥ арыллыа,
Сулустуу умайан чаҕыллыа.

16.01.98.

ИСИИДЭР БАРААХАП ТУҺУНАН ЫРЫА

(Ырыа)

Василий Ефимов мелодията

Дьол, Көҥүл кыайарын туһугар,
Дьалкыырдаах охсуһуу дьылыгар
Хотойдуу кэккэҕэ көппүтүҥ,
Харбалаах буоруттан үүммүтүҥ.

Хос ырыата:

Номохтоох олоҕун анала,
Норуотуҥ махталлаах таптала —
Бараахап тыыннаахтан тыыннааххын
Барҕарыы суоллары ыйаҕын.

Сахабыт саргытын салайсан
Хараҥа хараҕын аспыккыт,

Сырдыктаах аартыгы арыйсан
Харса суох инники барбыккыт.

Хос ырыата.

Эрчимнээх, төлөннөөх сүрэҕэ
Сахаада туһугар тэбиэхтин,
Сандааран үйэттэн үйэҕэ
Эн аатыҥ өрүүтүн тиллиэхтин.

Хос ырыата.

22. 01. 98.

БАРААХАП ПААМАТЫННЬЫГАР

(Оһуокай)

Оһуо-оһуо оһуокай
Оһуокайдыыр оһуокай.
Харбалаахха киириигэ
Хаарыан, хотой киһибит
Күндү өйдөбүнньүгэ
Күлүмүрдээн көһүннэ,
Илиибитинэн уруйдаан
Иннигэр киирэн тохтоон,
Уруу-хаан Бараахап
Ураты мөссүөнүгэр
Сүһүөхтүүн сүгүрүйэн,
Хоолдьуктуун да хоҥкуйан,
Утары көрөн тураммыт
Улуу Сыһыы уолугар
Удьуор Исиидэр аатыгар
Махтал, баһыыба тылларын
Махтайан эттэхпит буоллун!
Кыра-хара норуоппут
Хараҕын арыйарга,
Кыһалҕаттан тахсарга
Кыраҕыттан ыҥыртыҥ.
Сахам сирэ сайдыаҕар
Санаатын ууран, кини,
Сайаҕас ыччат буолан,
Чаҕылҕаммыт уотунуу
Кылгастык да олоорто...

Сырдык дьыалабыт иһин
Өлөртөн да куттаммат,
Өстөөхтөн да самныбат,
Чаҕылхай да Максимныын,
Хоһоонньут Былатыанныын
Хоһулайан тураннар
Хотойдор буолар сыалга
Хотуулаахтык кииртэрэ.
Ленинниин үлэлээбит
Эмэлдьээннээх Серготтан
Эрчимнээхтик үөрэнэн
Эр бэртэрэ буолтара.
Ульянов Лениммит
Муударайкаан сүбэтин
Мындырдаан иҥэрээннэр
Саха саргытын салайсан,
Сайдан-үүнэн бартара...
Биһиги улууспутугар
Бастакы бассабыыкпыт
Бараахап Исиидэрбит
Тэрийсибит тэрээһинэ
Тэтимник тэнийбитэ,
Халаан халыҥ уутунуу
Халыйан тарҕаммыта.
Харалдьыкка ньургуһун
Сандаарбытын кэриэтэ
Сэриэдийэн чэлгийбитэ.
Устаап сокуон ылынан
Уопсай колхоз суолугар
Оҥочолуу дьулуһан
Устан эрдэн кииртэрэ.
Онтон туран доҕоттоор
Совхозтары тэринэн
Социализмы туппуппут,
Бараахаппыт совхоһун
Билигин суохтуур курдукпут.
Биэстии, сэттэлии сыллаах
Былааннары аһарбыт,
Бараммат элбэх тутуунан
Баараҕай да этибит...
Бараахаппыт барахсан
Быһалыыр суолга ыйбытын
Билигин кэлэн биллибит.
Барҕарыыны тэлэбит

Саҥа сахабыт саргытын
Саҥалыы үөскэтэргэ,
Сайдамнык үөрэтэргэ
Санаабытын түмүөҕүҥ!
Сахабытын түһүмүөҕүҥ!
... Арай Исиидэр барахсан
Тиийэн кэллин билигин
Төрүт буора, дойдута
Тупсубутун көрүөхтүн
“Сүүрбүт-көппүт эрэйим,
Охсон кээспит эркээйим
Олохтонон испит” диэн
Үөрэҕн-көтөн уруйдаан
Тыл этиэҕэ айхаллаан.
Онтон тохтуу түһүөҕэ
Олох билигин хайдаҕын
Оройдотон ылыаҕа,
Өтө көрөн сэрэйэн,
Быһа барар суолбутун
Бөлөһүөктээн этиэҕэ...
Сүгэ-балта тылынан
Сүбэ-ама биэриэҕэ.
Быйыл манна мустаммыт
Бараахаптыыр совхоһу
Ахтан-санаан ааһыахпыт,
Үөрүү-көтүү үөһүгэр
Сиэннэрин ыҥыраммыт,
Уруй-айхал үрдүгэр
Ыһыахпытын ыһыахпыт.
Сарсыҥҥыга саргылаах
Өйдөбүнньүк күөнүгэр
Сибэккибит тыллыаҕа,
Өрүү ахтылла туруоҕа.
Саха норуотун суобаһа —
Бараахаппыт уобараһа
Мэлдьи тыыннаах буолуоҕа
Махтал тылын аныаҕа.
Эһиэ-эһиэкэй
Эһиэкэйдиир эһиэкэй!

Харбалаах, 16.02.98.

Исидор Барахов
доҕотторун Максим Аммосовы,
Иван Винокуровы кытта.

Исидор Барахов
уола Ярослав Исидорович
кыракый Андрюшатын кытта
Москваҕа, 1959 сыллаахха.

Исидор Никифорович Барахов кэргэнин Барахова-Черепанова Александра Андреевнаны көрөҕүт.

Ярослав Исидорович Барахов
уонна Ольга Ионовна Барахова.

Исидор Никифорович Бараховы кытта биргэ төрөөбүт бырааата Иона Никифорович Барахов кэргэнинээн Чиряева Ирина Семеновнаны кытта түспүт хаартыскалара.

Исидор Барахов сиэннэрэ Андрей уонна Людмила Бараховтар эдьиийдэрин Николаева Федора Давыдовнаны кытта Үөһээ Бүлүүгэ 1988 сыллаахха.

И.Н.Барахов чугас аймахтара 1962 сыллаахха, Харбалаахха.

Исидор Барахов соратниктара (уҥаттан хаҥас, олороллор) Дора Жиркова, Александра Черепанова-Барахова, Муся Потапова-Габышева Исидор Барахов биир дойдулаахтарын кытта Москваттан кэлэн көрсүһүү түгэнэ.

И.Н.Барахов бүһүн 90 сааһыгар Исидор Барахов аатынан совхоз киинигэр 1988 сыллаахха цөрүүлээхтик аһыы кэмигэр.

иһинээҕитэ:

Биһиги Исиидэрбит (пьеса) 3
Исидор Барахов туһунан ахтыылар 22
Бараахаптаахха икки хоммута 22
Исидор оҕо сааһа 23
Матрена кэпсээниттэн 24
Иона Захаров кэпсээниттэн 26
Георгий Платонов ахтыытыттан 26
Иона Хабанов кэпсээниттэн 27
Анисим Николаев ахтыытыттан 27
Семен Томскай (79 саастаах) 28
Оҕо эрдэҕиттэн биллэрэ 29
Исидор Барахов гороскоба 31
Сибээһи быспатах доҕордоһуу 33
Сырдык олоҕу түстэспиттэрэ 38
“Эһэбит дойдутун сөбүлээтибит” 40
Исиидэр Бараахап үбүлүөйүгэр (хоһоон) 42
Исиидэр Бараахап туһунан ырыа (ырыа) 43
Бараахап пааматынньыгар (оһуокай) 44

12 р.

Вилюйская центральная
библиотека ф № 3
52.118
с. Вилюйск ЯАССР

Иван Оросунский —
Иванов Иван Еремеевич

НАШ БАРАХОВ

Редактор А.М.Семенова
Худож. редактор М.Г.Старостин
Техн. редактор У.Т.Гордеева
Компьютерная верстка А.В.Гоголева

Набрано и сверстано в компьютерном отделе книжного издательства "Бичик"
Подписано в печать 09.06.98. Формат 84x108 1/32. Бумага нейтр. Гарнитура
Таймс. Печать офсетная. Усл. п.л. 2,94. Усл.-кр.отт. 3,15. Уч.-изд.л. 2,38.
Тираж 1000 экз.
Заказ № 81. Заказное.
Лицензия серии ИДРС № 000051 от 20.02.97г.

Национальное книжное издательство "Бичик" Республики Саха (Якутия)
677892, г.Якутск, ул.Орджоникидзе, 31

ГП "Сахаполиграфиздат"
677007, г. Якутск, Орджоникидзе, 38.